

NYITRA
VÁR- ÉS VÁROS

TÖRTÉNELMI VÁZLATA.

KÖZLI :

DUALSZKY JÁNOS,

ny. k.

NYITRÁN, 1875.
NYOMATOTT SIEGLER MIHÁLYNÁL.

E L Ő S Z Ó.

Ha valamely kies táj látása gyönyörködtetőleg hat a szemlélőre; mily élvezetet kell akkor egy történelmi emlékek- és nevezetességekben bővelkedő tájképnek nyujtania, midőn azok a vizsgáló szemei előtt sorban vonulnak el. — Minden tárgy akkor éledni, a merev falak beszélni látszanak, régi dicsőséget hirdetvén, vagy szomorú multjokat panaszolván.

E czélból Nyitra városát számos utazó látogatja; ezeknek némi tájékozása végett irtam e sorokat „Nyitra vár- és város történelmi vázlata“ czim alatt. Az ott elősorolt adatokat következő kútforrásokból merítém: a székes káptalan, mint hiteles kútfő levéltári okmányai-

ból ; a székes egyház „Visitatio Canonica“ cz. könyveiből, Vurum J., Nagy J., Dudik, Palma, Engel, Török J. történelmi munkáiból és saját tapasztalásomból.

Örvendeni fogok, ha e szerény mű kitűzött céljának megfelelőend.

A SZERZŐ.

BEVEZETÉS.

Nyitra vidékének magaslatai nyugatról, köves talajon mély völgybe kanyarodnak és egy meredek sziklaesúccsal végződnek. Ormán Nyitra vár fekszik; színe előtt a felső- és alsóváros terül el; körülötte hasonló nevű folyó kigyózik, lassú hullámai a tavaszi és őszi évszakban keskeny medréből kiömlvén, messze terjedő völgyét zavaros vizárral borítják el, és a tájnak s helynek tengervárosi szint kölcsönöznek.

E vár és város eredetét régi idők áthatlan fátyola borítja; a római világhatalom idejében e vidéket nyugtalan guádok, továbbá markomannok és vandálok lakták. — A guádok szüntelen harcok által gyengítve annyira tönkrementek, hogy e maroknyi nép kénytelen volt a vandálokkal egyesülni; így eve és történelme a feledékenység tengerébe merült.

Sok bajba került a rómaiaknak a markomannok szomszédsága; Krisztus utáni 175 évre esik a híres csata, melyet Márk Aurel, római császár, e barbárok ellen vívott. A barbár, komoly összeütközés közben hadi csellel élvén, futást szinlelt, és a csatahevéől elragadott császárt oly szorultságba hozta, hogy ennek a szomjepedő, hosszas küzdésből elfáradt seregével együtt okvetlenül vesznie kellett, ha a döntő rohamra indított ellenség váratlanul támadt égi háború sűrű villámaitól megriasztva futásnak nem indult, és a lankadozó római had üde eső által fel nem frisítettett volna.

A csata helyéről vitatkozó írók ezt a ghymesi hegyszorulatok közé, mások pedig a malantai vidékre helyezik.

Márk Aurel maga a római senatushoz írt levelében ezen eseményt valódi csodának nevezi; a keresztény írók pedig ezen csatának ily szerencsés kimenetelét a melitei kereszté-

nyekből álló csapat (legio fulminans) imáinak és vitézségének tulajdonítják.)*

A markomann birodalom ezentúl is fenállott, sőt némi hirre és jelentőségre is vergődött, midőn jeles királynéja Fretigill a keresztény vallást nem csak maga elfogadása, s férjét Rosemund királyt e vallás elfogadására indítá, hanem Nyitrán, a királyi székhelyen, keresztény áldozárokból álló társulatot is alakított.

Idővel azonban mind ezen, a nép polgáriasodására célzó intézmények az Ázsiából vizözönkép beomló barbárok ársjai által megsemmisítettek, és a felgyújtott hit mécse csak itt ott pislogott.

Az eltávozott atillai hunok hült helyeit új meg új vándor nemzet foglalá el, ezek közül egyik „morvák“ név alatt Nyitravidéken telepedett le.

Királyaik között Privinna keresztény lett, és székhelyén Nyitravárban vagy Nyitrán sz. Emmeram vértanúhoz címzett templomot építtetett.

Szvatopluk király vitézsége és ravaszsága által a körüllevő szláv nemzetségeket hatalmába keríté, azonban államszervezési tehetsége hiányában nagy ugyan, de mulékony birodalmat alkotott, mely a római császárság romjain épített nagy német birodalomra félelmessé kezdett lenni.

E király uralkodása idejében a keletről jött testvérek Cyrill és Method (később nyitrai püspök) ernyedetlen munkasága folytán a keresztény vallás a szláv nép minden rétegeiben kiirthatlan gyökeret vert.

A sebesen nőtt szláv birodalom még sebesebben hanyatlásnak indult Szvatopluk fiainak egyenletlensége és viszályai miatt; a meghódított népek, német unszólások és biztatásoktól felbátorítva, egymásután régi függetlenségükre vergődtek — a magyarok pedig keletkező államuk kikerekítésére a szláv

---

*) Desexirius, Szentiványi, Pray II. Ödön pápa Piligrin levelet.

területnek nem megvetendő részét foglalták el; úgy hogy Morvaország körülbelül jelenlegi határai közé lett szorítva.

Az Árpádok.

Lehetetlen itt halgatással mellőzni az Árpádok eszélyét és kormányzási képességét. — Megelégedvén azzal, hogy a meghódított nép hűség tekintetéből kezeseket adott, annak egyéb dolgaiba nem avatkoztak, békében hagyván őket azon szokások szerint élni, melyeket apáiktól örökölték. Miért is a meghódítottak oly ragaszkodással viseltettek új uralkodóik irányában, hogy jöllehet több alkalmuk nyílt vesztett függetlenségük visszaszerzésére és a volt anyaországhoz csatlakozásra, például a magyarok gyakori, Nyugateurópa térein, hónapokig tartó fegyveres barangolásaik közben, vagy az ágostai döntő baleset után, a felkelést s elpártolást sorsukkal megelégedve, meg sem kísértették.

Szent István I-ső magyar király Nyitrán.

Midőn sz. István első magyar király Nyitra várában időzött, számos tisztelgői között megjelent egy kilencz tagból álló társulat, kik magokat sz. Emmeramhoz címzett egyház kano-nokainak vallották — meg is tetszett az uralkodónak ezen jó emberekből álló testület; vele több ízben társalgott s érintkezett; ájtatos gyakorlataiban részt vett és tapasztalván szerfeletti szegénységét, (hivek adakozásaira lévén szorítva) ellátásáról az akkori időkhez mért királyi bőkezűséggel gondoskodott — ez ügyre vonatkozó okmány másolata így hangzik*):

---

*) In Nomine SS. Trinitatis Amen. Nos Stephanus Dei miseratione et apostolicae sedis gratia Hungarorum Rex. Universis damus ad notitiam per hanc nostram Ordinationem, quod ubi divina nobis assistente benignitate, in omnibus Regni nostri partibus veram et unicam salvificam Jesu Christi fidem stabilire modis omnibus adniteremur; venimus ad Castrum nostrum Nitra, ubi indicibili cordis nostri solatio, quia extra quamlibet expectationem accidit nobis, quod novem S. Roma-

Sz. István király ezen okmányának hitelességét némely kritikus két oknál fogva vonja kétségbe; először mert az okmány csak másolatban mutatható elő, másodszer mert Sz. István magát Isten irgalmából és az apostoli szék kegyelméből magyarok királyának nevezi. Az első nehézséget illetőleg, ha meggondoljuk, hány viszontagságokon ment keresztül Nyitra vára a sz. király utódai alatt, különösen Róbert Károly uralkodásának első éveiben, midőn a haza viharjai közt e vár majd nem földig leromboltatott, az egyházi ruhák és drágaságok elprédáltattak, a levéltár kincsei elhamvasztattak, akkor felfogható, miért nem találtatik az eredeti okmány; a második nehézség megszűnik, ha tekintetbe vesszük ama kor szellemét, melyben az okmány iratott. Akkor tudni illik a római sz. szék hatalma s tekintélye fénypontján állván, a római pápák királyi czimeket s koronákat osztogattak, valamint maga Sz. István is II. Silvester pápától királyi czimet s koronát kért s kérelme teljesített is. Mi tagadás hát benne, ha egy valószínűleg papok által szerkesztett okmányban a jámbor életű király oly ártatlanul hódoló kifejezéssel él az apostoli sz.-

---

nae Eccl. Sacerdotes Presbyteros, qui se capitulares Canonicos Ecclesiae beati Emerami M. in dicto castro nostro situato nominabant, et dictae Ecclesiae ac populo usque ex partibus Marcomanorum illuc confluenti inserviebant, laudes divinas ad instar novem chororum Angelicorum assidue decantantes, quibus nos ultro associati, diebus compluribus compsalere veniamque peccatorum nostrorum, ac verae Fidei robur, et incrementa deprecari, non destitimus. Et quia dicti sacerdotes praesbyteri capitulares canonici, nullam stabilem haberent fundationem sed liberis tantum populorum tributionibus providerentur, ne per curam conquirendi victus a divino obsequio abstraherentur, donavimus ipsis vicum cum hospitibus intra suburbium et castrum nostrum ad defluxum minoris fluminis Nitra existentibus, ac directe ad Nos et dictum castrum nostrum spectantem, cum omni macellatione, educillatione et foro publico, reliquisque servitiis obventionibus et iuribus. — Similiter etiam donavimus vicum parvum Tormas trans decursum majoris fluminis Nitra, ex parte inferiori radiceis fontis S. Martini constitutum cum omnibus hospitibus et teritorio ejusdemque vinetis, comodo usu et dominio ac vineis ac decimis, — — usque

szék irányában; továbbá: II. Géza, Kálmán, I. Mátyás és más kitűnő királyaink, midőn a nyitrai káptalan jogait megerősítették, vagy bővítették, új okmányaikban a sz. királytól származott adományt feltételezték. Végre: ha a kérdéses okmányban elszámolt javak az idők mostohasága folytán valódi értékükből egyrészt kivetkőztettek is, nem lehet feltalálni oly időt, melyben a nyitrai káptalan azok élvezetében nem lett volna; ezen és más okoknál fogva a fentebbi okmány hitelességét biztosan elfogadhatjuk.

Ugyan ezen sz. király Nyitra várában udvarát tartván, népei és a haza boldogítására irányozta figyelmét. Ki nem került ezt ama körülmény, hogy a közellévő Zobor sűrű erdővel fedett magányaiban számos remete találtatik, kik között némelyek jámbor életűek voltak; de találkoztak olyanok is, kik nem épen szentséges kereset után jártak; ily kétes állapotnak véget vetendő elszánta magát a király arra, hogy Zoboron a Bencze rend számára kolostor építtessék, és a szétszört remeték egy apát jogára s felügyelete alá bizassanak. Ezen elhatározása folytán a sz. Hyppolit Martyrhoz czimzett apát-

---

*ad viam planam montem Zobor per latus dividendem, donec perveniat
ad alium fontem Gurkova nominatum, secundum cujus rivuli defluxionem
terminantur ipsae viae, usque dum reflexo tramite veniatur ad ter-
tium fontem juxta viam Drsa radice vinearum, ab inde per fluxum aquae
fontis illius usque ad fluvium majorem Nitra, ac secundum cursum illius
usque ad adversum civitatis Nitra ubi tumulus est, et arbor de quercu
prostat. Ab hac recte orientem versus ad silvam majoris Tormus ubi
transeundo aquam paludosam per medium cespitem intra utrumque Tor-
mas progreditur ad viam Pohraniera, et ex hac directe ad viam planam
montem Zobor per latus dividendem. Item etiam donavimus ipsis decimas
vini et frumenti, civitatis Nitra vici Parvica Molnos, Kőnyek, Kereskény
et Gurkova. Et ut tanto amplior donatio nostra habeatur, ordinamus ut
praesentes et futuri sacerdotes Presbyteri ecclesie Beati Emerami M. de
castro nostro Nitra capitulares canonici, in omnibus tam Synodalibus
quam Regis et Regincolarum conventibus, ab ecclesia et capitulo Strigo-
niensi per nos in Metropolitano erecto statim secundum locum teneant
Anno Dni 1006.*

ságot alapítván, erről tüzetesen egy későbbi szakaszban értekezendünk.

Az államát európai civilizált népek mintája szerint rendező királynak szándoka volt a nyitrai püspökséget, melyet az idők viszonyai egy időre megszüntettek, visszaállítani, a püspöki méltóságra egy igen jámbor életű férfit, sz. Besztertus püspököt szemelvén ki; de mielőtt az egyházi megye kikerekítése és a püspökség dotatiója iránt a kellő intézkedéseket megtette volna, áldásdús életét bevégezé.

V a z u l.

Sz. István élete végső perceiben egy hajmeresztő esemény színpada lett Nyitra-vára. Vazul a király nagybátyjának Mihálynak fia, némely ifjúsági kicsapongásai miatt Nyitrán őrizet alatt tartatott. Egyetlenegy reménydús fia, Imre hercegnek korai s váratlan halála által, végső elgyengülésre juttatott fejedelem élte napjait megszámitva látván, Vazult utódjának tenni és még halála előtt megkoronáztatni kívánta; e végből Budát, Erguth fiát, Nyitrára küldötte, hogy a megjavított Vazult a király udvarába vitesse vissza. Hanem Gizella, István király második felesége, sz. Imrének mostoha anyja, hogy Péter fivérének a magyar koronát megtarthassa, a furfangos Budával szövetkezve, borzasztó udvari cselet forralt ki — és midőn ez a nyitrai utat napról napra elhalasztá, a kegyetlen Sebunt, Buda fiát előre meneszté oda; hol a szegény védtelen Vazult nem csak szeme világától megfosztatta, hanem fülébe forró ólmot öntetvén, őt uralkodásra képtelenné tette; maga az érdemelt büntetés elkerülése végett Csehországba menekült. Mélyen megilletődött a haldokló király a vérző nyomorék látásán s keserű könnyeket hullatott; de megfogyott erejénél fogva, e rettenetes bünt megtorolni képes nem lévén, Kopasz László másik nagybátyjának fiait: András, Béla és Leventát tüstént maga eleibe idézvén, őket arra in-

ditotta, hogy éltük megtartása tekintetéből a veszedelem előtt külföldre meneküljenek.

Sz. Besztertus halála.

Sz. István mindkét utódja ellen, ügyetlen kormányzásuk miatt annyira felbőszült, a magyar nép, hogy nyíltan felkelvén, Andrást és Leventát a Kyewben, Lengyelhonban tartózkodó árpádiakat, a hazajövetelre és a trón elfoglalására követeik által indította.

Wiska, Bua és Vatha vezérlete alatt, az elégtelenek tömérdek sokasága, a jövevények eleibe ment és velük legelőször Abaujban találkozott; valamint minden felkelésnek, úgy itt is, ürügyül szolgált a vallás szabadsága. Kérték tehát Andrást, engedné meg nekik a hajdani pogány vallás és régi szokás szerint élni, az idegen, főkép a német és olasz papokat kiirtani. A dolog rossz állásánál fogva, András kétértelműen válaszolt, ezt beleegyezésnek magyarázván a felkelők, irtóztató módon kezdték a keresztény papokat és fő embereket üldözni, a templomokat rabolni és rombolni. — Ez időben a Székesfehérvárra menekülni akaró sz. Gotthard csanádi és Besztertus nyitrai püspökök, Vatha kezeibe akadván, kegyetlenül kínztatva megölettek. Ezen Vatha első volt a ki külsőleg is a régi divathoz szitott, haját bőrig nyirván, egyedül három zsiros hajfonadék lógott barna arczára s nyers lóhússal élt, magas fáknál, forrásoknál és a sziklák tövéénél balványoknak áldozott.

Minthogy mai időben is találkozik oly egyén, a ki nem igen idegenkednék Vatha bácsit utánozni, e divatot is feljegyzendőnek találtuk.

Géza hadállása a váczi csatában.

A Salamon király és Géza herczeg közti viszálynak 1075-ben a váczi csata vetett végett. A király bujdosó lett és Géza nyeré el a koronát. Ezen nevezetes csatában Géza herczeg hada eképen volt rendezve és felállítva:

A bal szárnyat képezték a bihariak hős sz. László herceg, — a jobb szárnyat a morva segédhad Otto örgróf vezérlete alatt, — a súlypont Géza vezetése alatt a nyitrai hadcsapatból állott, melyet sz. László magával hozott, — a két szárnyat fedezték a fegyveres parasztok; gróf Vyd, Erneyei és a király egyéb főbb emberei elesetek. —

Nyitra város szabadságlevele.

Átmegyek most a magyar történelemben véres tollal irt eseményre, értem a mongoloknak IV-ik Béla király alatt hazánkba való betörését.

E gyűlevész nép terveiről és indulásáról jókor tudositott király megintette és ismétlődőleg parancsolta az ország nagyainak, hogy a haza védelmére, banderiumokkal, Pest téerein hozzá csatlakozzanak. Az országnagyok a király szavainak — more patrio — csak gyéren engedelmeskedtek.

Ezalatt a tatár, Batu khán vezérlete alatt, mintegy 500 ezernyi sereggel külön utakon tódult be az országba — lépteit a védtelen nép vérével, városok- és faluk gyújtogatásával és ragyogó vidékek pusztulásával jegyezvén; a hős király kis seregével, püspökök- és néhány főurakkal élén, eleibe ment a dühöngőknek és sánczokat vetvén, megállapodott Sajónál. Nem sokára özönlött oda a tatár sokasága; csata keletkezett — és eleinte szokott vitézséggel visszaverte a magyar a toladó ellenséget, hanem a makacs sokaság által mindig szűkebb körbe vonatván, ingadozni, azután pedig nyílt futásban menekülni kezdett. Elesett a csatatéren és a futásban a nemzet java, virága — közte Ádám nyitrai püspök is; Béla király alig birt megmeneküni.

Két szomorú éven át garázdálkodott a vad mongol ez áldott földön és Európa egyik legszebb országa pusztá sivatag lett. Csak itt ott maradt fen némely város és védett erőd; ezek között Nyitra város is, melynek derék, lelkes polgárai a duló pogány rohamait visszavetvén, életüket és vagyonukat

megtartották, a hozzájuk menekülő mindennemű és rangú honfiakat rettenetes csonkítástól, borzasztó haláltól, megfertőztetéstől és az ezeknél iszonyuabb rabszolgaságtól megmentették, sőt a vad nép előtt Szegedről Dalmát szigeteire menekülő királyt soraikból válogatott testőrökkel menedékhelyére elkísértették. Ily kitűnő érdemeik elismeréséül a tatárok elvonulása után hazatért király, a nyitrai polgárokat nem csak kir. javakkal és földekkel, hanem azon jogokkal is megajándékozta, melyekkel a fejevári polgárok éltek. Ez ügyben kelt kir. levél eredetije így hangzik:*)

Ezen eredeti okmány tartalmát Mátyás király 1473. saját privilégiumába vette át, és ennek elégetése után II. Ferdinánd király erősítette meg.

Nyitravár és város pusztulása.

III. András király, az Árpádok utolsó fi-iivadéka kora és váratlan kimúltával vészes felhők tornyosultak a magyar hazáegén. Három trónkövetelő versenyzett egy időben a királyi

---

*) *Bela Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Romae, Serviae, Lodomeriae, Galiciae Cumaniaeque Rex — omnibus Christi fidelibus praesentis paginae notitiam habituris Salutem in eo, qui Regibus dat Salutem. Regia Sublimitas Subditorum suorum merita debet intueri oculo perspicaci, et eis respondere meritoriis donativis, ut alii eorum exemplo ad fidelitatis opera fortius accendantur, proinde universis praesentibus et futuris tenore praesentium declaramus, quod cum peccatis exigentibus coeli Dominus, in cuius manu sunt omnia jura regnorum flagellari permisisset per Tartaros populum Christianum, et Regnum nostrum crudeliter ac immaniter ejusdem tartaricae persecutionis sevitia sevirante, fuisset suis Regnicolis aliis miserrime interremtis, aliis in captivitate abductis depopulatum et pariter desolatum, fideles nostri cives castri Nitriensis hoc tempore calamitatis non vacillantes nec fortunae casu mutato mutati. Sed in fervore fidelitatis primae laudabiliter persistentes, castrum nostrum Nitriense studuerunt adeo pervigili cura custodire, ut nedum ipsis sed multis aliis terrae nostrae habitatoribus et in Castrum ipsum fugientibus, sui Corporis ob tutelam Tartarorum insultus inferre potuit quidquam mali, nobisque ad maritima fugientibus a facie Tartarorum, ar-*

székért. Mind a három a felejthetlen Árpádcsalád leány ágáról származott, kik közt a király megválasztására nézve, a szándék úgy az egyházi valamint a világi oligarchák és rendeknél megoszlott. Illmér János kalocsai érsek által megkoronázott ifjú Cseh Venczel tiz éven át csak nézője volt a nemzeti szakadásnak és marczangolásnak, míg végre édes atyja Venczel Cseh király által a koronával együtt Prágába vitetett. Bajor Ottónak csak az öreg Venczel halála után sikerült a könnyelmű Cseh Lászlótól a koronajelvényeket megnyerni, melyekkel Székesfehérvárott Benedek veszprémi és Antal csanadi püspökök által megkoronáztatott, — de Apor László erdélyi vajda által kinek egyik leányát nőül kérte, Erdélybe utazott, a magával hordozott koronától megfosztatott, hosszú fogságba ejtetett és csak akkor bocsáttatott szabadon, midőn a magyar koronáról esküvel lemondott 1308-ban.

Nagyon nehezen sikerült a római pápák által annyiszor ajánlott harmadik követelőnek anjoui Róbert Károly herczegnek választása, mely az idő lefolyta alatt a legszerencsésebbnek bizonyult be; mert a felháborodott kedélyek lecsillapítása után a király okossága és eszélye által a nemzet tátongó sebei behegeztettek és fia, Nagy Lajos alatt a magyar-birodalom

---

matoſ homineſ ex ſe ipſiſ praebuerunt in conductam pro ampliſ fideſitate Coronae Regiae impendenda; talibuſ ergo tantique eximiis meritiſ et obſequioſiſ fidelitatiſ in noſtri memoriaſ revocatiſ, volenteſ eiſ reſpondere gratiata repenſiva: licet ipſi priuſ fuiſſent libertatiſ utique comendandae, tamen ſuorum ſervitiorum in retributionem, eorum etiam inſtantiffimiſ petitionibuſ de benignitate regia inclinati, ipſiſ et ipſorum ſucceſſoribuſ perpetuo Albentium Civium dedimus libertatem, ut villicuſ ex ſe ipſiſ qui pro tempore fuerit conſtitutuſ, omneſ cauſaſ pecuniariaſ civileſ et criminaſ, ad inſtar Civium Albentium praedictorum cum duodecim Juratiſ debeat fine debito judicare, nec ipſi civeſ Nitrieneſ aliquorum extraneorum Judicuſ, Palatinorum videlicet et Comitum provincialium adſtare Judiciſ teneantur. Sed ſi ſuper arduiſ negotiis definire forſitan ignoraverit, volumuſ ut ad noſtram praefentiaſ vel Magiſtri Thavernicorum noſtrorum ad examen pro determinanda et impetranda

oly fényes tekintélyre jutott, minőben sem ez előtt, sem utóbb nem volt soha.

Róbert Károlynak legszivósabb ellene volt Trencsényi Máté, a Csák nemzetségből származó Péter nádornak a fia; egy szellemi és testi előnyökkel s makaessáig szilárd jellemmel bíró férfiú, ki mint nádor és felső Magyarország leg hatalmasabb ura Kassától kezdve Komárom- és Visegrádig a független fejedelem jogait bitorolta; úgy hogy maga az országgyűlés is honunk Dunán inneni részét Mátyás földének nevezé. Cseh Venczel után Róbert Károly pártjához látszott hajolni — de midőn az ország rendei sürgették, hogy adná vissza a zavarok közben kezeibe jutott javakat; midőn a m. főpapok egyházi villámaik fenyegetésével azok visszaadását támogatták; a király pedig az országos kívánatnak tettelegesen eleget tenni szándékozott: Máté nyíltan és sokszor győzelmesen sikra szállott a király seregével. Máté gyűlölete az esztergami érsek, különösen pedig III. János nyitrai püspök ellen fordult. E főpap az olasz születésű király nagy atyjának nápolyi udvarában neveltetett fel s Róbert Károlylyal Magyarországba jöven, mint a nyitrai egyház püspöke és ezen megye főispánja rendületlenül ragaszkodott Róberthez, miért is ke-

---

justitia convocentur et quotiescunque expedierit, contra inimicos Regni Nostri datis ex eis duodecim armatis, sub vexillo Regio militabunt, quibus etiam ut eorum numerus augeatur. in ipso Castro nostro dedimus forum liberum, quod die Martis perpetuo celebratur ita, ut in illud venientes et recedentes de eodem sine aliquo debito tributi cum suis mercimoniis libere veniant, et secure redeant: Ceterum dedimus et donavimus eisdem hospitibus Nostris Nitriensibus terras Regales in quarum corporalem possessionem per fidelem Nostrum Comitem Andream filium Ivanche eos fecimus et mandavimus sub testimonio Capituli Nitriensis legitime introduci. — — Introductionalis levél kezdődik: *Excellentissimo Domino Suo Bela Dei gratia illustri Regi Hungariae Capitulum Nitriense etc. Datum Octava S. Michaelis Archangeli 1248. quarto nonas Septembris Regni nostri a. 13. Et communicationis Sententiae Ioannis. Eppi Datum Celocce feria VI. proxima ante Dnicam „Esto mihi“ Anno 1318,*

ményen kellett bűnhődnie. Máté úgy maga, mint pedig emberei által minden kigondolható módon zaklatta e főpapot: nyirbálta jövedelmeit; fosztogatta jobbjait és hiveit; üldözte édes atyját és rokonait, sőt ki is végeztette azokat. Ő saját-akaratilag intézé el a püspök főispáni hivatásához tartozó ügyeket: püspöki jogokat bitorolt; fosztogató az egyházhoz hű papokat, apátokat javadalmaiktól, a javadalmakat saját teremtvényeivel töltvén be; két ízben vette be Nyitra várát és városát, tüzzel-vassal pusztítván azt s földig rombolván falait és tornyait. — Ennek folytán János püspök újra meg újra sujtá Trencsényi Mátét és parancsainak végrehajtóit, Márton és Simon mestereket, az egyház átkaival; Máté, daczára annak hogy a Kassa melletti Rozgony nevű falunál a királyiak ellen döntő csatát vesztett, azokkal még is élte fogytaig daczoskodott. Halála 1318. évben következett be; némelyek szerint Trencsénben, mások szerint Svaiczban imádkozó úrnője, Erzsébet herczegnő sírján remeteruhában halva találtatott. Egykori palotája Bécsben mai napig Matschakerhofnak, Csák Máté udvarának nevezetik. — Elhunytá után Nyitravár és város romjai János püspök birtokába jutottak.

Stibor Nyitrán.

Nem lehet tagadni, miszerint Zsigmond király fényes tulajdonokkal birt, de voltak gyengéi is; különösen midőn felesége Mária, Nagy Lajos leánya meghalálozott, annyira engedett a feslett életnek és pazarlásnak, hogy kimerítvén a királyi jövedelem forrásait, mindvégig szűkölkedésben szenvedett. Leghívebb embereit, a Bebekeket és Kanizsaiakat elfordítván magától, olyannyira elidegeníté magától az ország rendeit, hogy az 1401-ben tartott gyűlésen keserű szemrehányásokat kellett tőrníe; sőt a vakmerők némelyei kivont karddal körülállván személyét, királygyilkosságot követtek volna el, ha Gara Miklós higgadtsága, kérései és ígérete, hogy Siklós

várában biztos fogságban tartandja a királyt, vissza nem tartja őket a merénylettől.

Ez időtájban nagy zürzavar keletkezett hazánkban: nagy és kisebb bitorlók várakat, erdőket, városokat és jószágokat foglaltak el; így Ádám, nyitrai püspök rokonai felkelő czimboráikkal hatalmukban tartották Nyitra várát. De Stibor vajda a király részén állott. Ezen hatalmas, lengyel származásu dynasta, ki Nagy Lajos udvarában apród, aztán királyi katona (miles regius) volt, vitézsége és az anjoui ház iránt tanúsított tántoríthatlan hűsége miatt folyton nőtt az uralkodók kegyelmében, valamint vagyonában és méltóságában is. Erdélyi vajda és a Sárkányrend vitéze lévén, Trencsén, Nyitra és Pozsony megyékben számos várral és jószággal birt. Ez tehát saját költségein toborzott, tekintélyes hadseregével fékentartá nem csak a felvidéki zavargókat, hanem visszafoglalá az elrabolt javakat is; szoros ostrom alá kerítvén a nyitrai várat, azt, nem tekintve kapott sebeire, heves rohammal bevette és a király szabadulásáig hűségben tartá. Miért is a fogságból kikerült fejedelem uj ajándékokkal tetézte őt; a fejedelem királyi okleveléből az ezen esetre vonatkozó passus így hangzik :

---

*) Nos Sigismundus etc. „Et quidem servitia et alia gesta D. Stiborii ad plenum perscribere longum esset et praesentibus propter eorum prolixitatem inferre taediosum, tamen ad posterorum memoriam, de universalibus ad particularia et de specialibus ad singula descendendo, et multa ad pauca reducendo et longa ad brevia et modica succincte restringendo, aliqua de ipsius Stiborii factis meritoriis praesentibus duximus explicanda. — Namque tempore, quo nonnulli Nostri Regnicolae in profundum malorum mersi, imo detestabilis Satanae Spiritu inflati, manus ipsorum violentas in personae nostrae offensam et contumeliam temere injecissent, Civitatemque et Castrum Nitriense in Nostrorum fidelium offensam et detrimentum gentibus armatis, victualibus et aliis apparatus oportunis munissent, idem D. Stiborius, congregata egregia et copiosa comitiva militum, procerum, nobilium, tam regnicolarum nostrorum quam alienigenarum, non sine gravibus expensis et thesauris

Cseh hussziták megszállják Nyitra várát.

A XV. század második felében Husz János cseh hívei a magyar felvidéket tüzzel-vassal pusztították. E haramiautban Nyitraíig hatottak s a várat ostrom alá vették. A nyitrai püspöki széken akkor Döbrentey Tamás ült, ki ingadozó jelleménél fogva eleinte küzdött ugyan ellenök, később azonban felhagyott a kétes eredményű harccal; s minthogy, nem védelmezvén erélyesen a várat, gyanút keltett az ellenséggel való egyetértésre vonatkozólag, vagy pedig azért, hogy a rablókkal alkudozásba bocsátkozott: úgy a vár és a megye birtoklása valamint annak védnöksége is tőle elvétetett. Utódai a főispáni méltóságban Mátyás király rendelete szerint világiak valának; egyház-megyéjének kormánya pedig ideiglenesen Vitéz János, kinevezett esztergami érsek kezeibe tétetett le.

Kázmér lengyel királyfi Nyitrán.

Az 1471-iki évben újabb, s nem éppen kellemes esemény fordult elő Nyitra vidéken.

A nyugtalankodó csehek garazdálkodásai az egyházra nem különben a szomszédos államokra kiálthatatlanokká, sőt veszélyessé kezdettek lenni. Hogy e vesztes fergegeteg örökre eltá-

---

suis larga distributione, vexilloque suo potenter et patenter elevato in offensam ipsorum nostrorum infidelium et rebellium iusurgendo, civitatem et castrum praefatos viriliter, grandes in Corpus suum ibidem sufferens laesiones, expugnavit, et usque felicem Nostram liberationem, spretis postpositis et poenitus postergatis multis allectionibus, donorum bonorumque amplissimis promissionibus, per ipsos nostros infideles sibi pollicitis, tum dicto vexillo suo ut praemissum caterva pugnatorum, armis bellicis micantibus praemunita, ipsis nostris infidelibus invictum campum tenuit et servavit, eisdem repugnando, damnaque et gravia detrimenta in personis, possessionibus, rebus, et bonis eorum inferendo, processuum Suorum actu notabilium, liberationis Nostrae exordium initiasset etc. etc. Datum Zolii festo divisionis Apostolorum, Anno Domini 1388.

volittassék, Henrik német császár s a pápa azon eszmére jöttek, miszerint a már akkor európai hirre vergődött Corvin Mátyás királyt arra bírják, hogy a nyugtalan cseheket háborúba keverje, s őket a velök cimborálkodó Podiebrád cseh királylyal együtt megsemmisítse; a megürült cseh trónt állítva kecsagetőleg Mátyás elé. Ezen ajánlást Magyarhon nagyjainak, különösen a papságnak eleinte tetszett ugyan; minthogy azonban e hosszúra nyúló és kétes szerencsével folyt háború sok vért és pénzt emészte a király higgadtabb barátai arra igyekeztek birni Mátyást, hogy ezen költséges és semmi biztos eredményt nem ígérő háborúnak vessen véget, mit azonban a dicsvágó Mátyás meg nem tön, sőt Podiebrád halála után ujult erővel törekedett a hiúsága által kitűzött cél felé.

Minthogy pedig a „nervus rerum gerendarum“, a pénz tökéletesen elfogyott és a nagy uralkodók sem szoktak mindig törvényszabta uton járni, az országnagyok, különösen a magasabbrendű papság zsebei a lehető legerősebben kisajtolgattak; mi a király makacssága miatt már úgysí gyökeret vert elégtelenséget annyira fokozta, hogy a királyi szék legerősb támaszai Vitéz János, a Hunyady-ház barátja és Mátyás mentora, Cesinge János híres pécsi püspök s mások tőle elpártolván s a Hunyady-háznak régtől megesküdt elleneihez, a Rozgonyiakhoz s Báthoryakhoz szegődvén, fejedelmüket a tróntól megfosztottnak nyilváníták s helyébe Kázmér, derék lengyel herceget, II. Kázmér lengyel király másodszülöttét akarták a királyi biborral felruházni. Kázmér király a felkelők kívánatára rá is állott és fiát 10,000-nyi sereggel küldé Magyarhonba.

Dacára a mindenfelől aggasztón érkező híreknek Mátyás még sem rettegett, hanem a mily könnyelműen a veszélyt felidézte ép oly gyorsan és férfiasan vette annak elejét, a lengyelek ellen a felvidékre Brünnből Zápolya Imrét, Magyarhon nádorát küldvén jelentékeny sereggel. S mig ez a határokat az ellen betörései ellen védené, ő maga Budára ment, itt or-

szágygyűlést hitt össze, melyen, miután az érseken kívül a püspökök és országnagyok teljes számban megjelentek volna, nyájassága, nemes fellépése és valóban királyi bőkezősége által sikerült az elkeseredett szíveket újra meghódítania.

E közben a lengyel herceg, Magyarhon határait átlépven a Rozgonyiak által ajánlott sztropkói várba vonult. Innen kevéssel ezután Kassán keresztül Rákos mezejére indult, azon reményben, hogy itt seregét a felkelők által ígért hadcsapattal fogja növelhetni. E helyett azonban nem csekély meglepetésére tizenhat ezerből álló vitéz és győzelemhez szokott királyi haddal találkozván, kénytelen volt a szekér rudját másfelé fordítani és Barsmegyén keresztül Nyitrának vette útját, melynek kapui Vitéz János parancsára megnyiltak előtte.

A trónkövetelő hercegnek azonban sarkában járt a király szép serge, miért is a kijátszott fejedelem az atyjától nyert sereg egy részével az éji homály védő köpenye alatt előbb Sztropkóra Komorovszky tábornokhoz, onnan pedig atyjához ment vissza s rövid idő múlva a 25 éves szeplőtelen ifjú földi koronáját égivel cserélte fel.

Nyitrán Jeszenszky vezérlete alatt 4000 lengyelből álló őrizet maradt, mely Mátyás ostromló hadával állhatatosan dacolván, arra indítá a királyt, hogy a téli időben ugys czélszerűtlen idővesztegetéssel hagyjon fel; miért is Budára vonulván az ostromot jobb időkre hagyta.

Nyitra ugys később minden veszteség nélkül visszakerült törvényes ura kezébe.

II-ik Lajos király Nyitrán.

Térjünk át most honnunk legborultabb napjaira. Ezen a természet urától megáldott, Európa szívében fekvő, kellemes éghajlattal bíró, élelmi szerekben bővelkedő, testi s szellemi előnyökkel rendelkező nép által lakott ország polgárainak egymásköztli egyenetlenkedése, uralkodójuk iránti dacza és a szabadság köpenyege alatt rejtett irigység, hegykeség s egyéb

szenvedélyek nem egy ízben az egyenes útról terelték le a hazánk jólétét s boldogságát czélzó törekvéseket és így e hon hátramaradásának fő okai valának, sőt azt a feneketlen örvény szélére hozták. Ki a mohácsi vésznapi előtt csak futó pillanatot vet hazánk állapotára, a szerencse gyászos fordulátán nem igen fog csodálkozni. A mohácsi vésznapi következményei sokkal nyomasztóbbak voltak hazánkra nézve a Sajó melletti katastrófhánál; mivel a tatárpusztítás csak két évig tartott és az általa ütött seb az okos s ernyedetlen fejedelem áldásdús intézkedése és közbenjárása folytán csakhamar behegedt. Nem úgy a mohácsi csata után, midőn a haza jobb része 150 évig török járom alatt nyögött; másik része pedig vallási és polgári surlódások közepette a legnyomorultabb életet élte. De vessünk sűrű fátyolt e gyászor jelenetre és térjünk vissza a Nyitrát érdeklő eseményekhez.

Szegény, jobb sorsra méltó II. Lajos királyunk a tornyosuló vész által indítatva, gyors segílyt szorgalmazandó, Nyitrára jött és ott, egy 1572. évről szóló hiteles tanuvallatási okmány szerint, hosszabb ideig tartózkodott. Ebben egyik tanu Tormosi Balogh Imre a kora végett hozzá intézett kérdésre így válaszol: „13 vagy 14 éves fiú voltam, midőn felséges Lajos királyunk Nyitrára bevonult és ugyanott két hónapig tartózkodott.“ A 34 és 35 tanu Zoráth Antal és András, nyitrai polgárok, a keresztes had idejére tüzték ki születésüket; a 7 és 18 tanu pedig, Janke Simon és Kizika Bernát, a mohácsi csata előtt stb.

Két magyar király egyidőben.

Podmaniczky István nyitrai püspök, ki a mohácsi csata után, miután Lajos királylyal együtt az egyház nagyjai is elhullottak, egyedüli képviselője maradt a hierarchianak, a körülmények által indítatva két királyt koronázott meg egymásután, u. i. I-ső Ferdinándot, kihez szíve mélyéből hajlott és Zápolya Jánost, kihez a nyitrai polgárok szítottak. Ezek e

miatt püspökükkel viszálykodásban élven, ellene Zápolyánál súlyos vádakat emeltek, ki ezért rajta valóban királyi boszút állott, 1527-ben az Úr menybemenetele utánni szombaton kézbesítvén neki a panaszlevelet.

Ez időtájban a vallási reformatió óriási haladást tőn. A hatalom polcán álló világiak az egyház, valamint honnunk kárára is önkéntesen, büntetés nélkül foglalták el a papi javaikat; Nyitra várát a hozzá tartozó birtokokkal együtt eleinte Turkus vagy Török Bálint, utánna pedig a Thurzóiak bitolták.

Ghimesi Forgách Ferencz, nagyérdemű nyitrai püspök Rédey s Bocskayak által, Telegdi János kalocsai érsek és a nyitrai püspökség kezelője pedig Bethlen Gábor erdélyi fejedelem által a nyitrai várban ostromoltatott. Ezen eseményt Szavodzky, Bethlen hive, így adja elő: „Minekutána 1620. szeptember 9-én Bethlen ő felsége parancsára Nyitra vár falai, melyben Telegdi püspök csekélyszámu magyar és német őrséggel tartózkodott, fél napig bombáztattak, ez szabad elvonulás feltétele mellett capitulált.” De nem sokáig maradt a vár a felkelők birtokában, mert ugyanazon időben, midőn Bouquoi tábornok Pozsony városát a császár részére meghódítá, Litassy István, a nyitrai vár parancsnoka, azt a császáriaknak volt kénytelen átadni.

A felsővárosiak tanácskozása Nyitrán 1697-ben.

Midőn a Török Imrének vezetése alatti felkelők hazánkban dulakodtak, a különféle rossz hírek hallatára Szörényi Zsigmond, a székesegyházi káptalan olvasó kanonokja és Matyasovszky László megyés püspöknek helyettese, a káptalant és városi nemességet Orbán Pál előkelő úri házába tanácskozás végett hívta össze. Itt következő pontok tárgyalattak és fogadtattak el:

1-ször ha a felkelők Nyitrára találnának jönni, ama nemes családok, kik a király iránti hűségükben a felváros-

ban megmaradni óhajtanak, nyilvánítsák ki ebbeli szándékukat, vagy költözzenek ki, de még azon napon, mert a később elmenők javai elkoboztatnak. A püspök meghatalmazottja és a káptalan helyükön maradnak;

2-szor ostrom ideje alatt szigoruan tiltatik a dobverés, harangozás és általában akármiféle lárma. Az ellenség által ütött lárma esetére a választandó fővezér pontosan feleljen meg hivatásának és a történetekről a püspök vicáriusát azonnal tudósítsa;

3-szor élet- és vagyonvesztés büntetése alatt tiltatik, az elleneli alattomos közlekedés; ha pedig valaki a felkelők eleibe küldetnék, az se szóljon többet, se ne alkudozzék mélyebben az ellenel, mint utasításában kiszabva lészen, ha csak a fentebbi büntetést nem akarja magára vonni;

4-szer a felsővárosi házak bekerítésében hanyag lakós, ha ebbeli mulasztását egy vagy két nap alatt helyre nem hozná, az erre vonatkozó költséget vagyonából fogja kárpótolni;

5-ször Kelkó István, Tajnay Pál és Tóth másképp Kurucz Balázs kapitányokká választatnak s egyszersmind azon hatalommal ruháztatnak fel, miszerint egyeseket fegyverforgásra kényszeríthessenek. A kapitányok mellé a város polgárnagyja és az utcák hadnagyjai rendeltetnek;

6-szor meghatározottat a kapusnak rendes fizetése, kinek kötelessége leendő a kaput kinyitni és bezárni, havonként az éji strázsát elrendelni és a kapu kulcsait a kapitálynak átadni.

A törökök Nyitrán.

Veszélyes dolog egyedül a várba s nem egyuttal a katonák becsületébe bizalmat helyezni. — Nyitra 1663-ban egy várórségi német alkapitány és a magyar csapat „Nyitray“ nevű vezérének árulása következtében a törökök hatalmába került. Ennek folytán az árulók elseje Pozsonyban végeztetett

ki; de az utóbbi az Ozmannokhoz szökvén s elfogadván Mohaméd vallását, kivonta magát érdemlett büntetése alól. Szerencse, hogy a törökök birtoklása nem volt tartós; ugyanis Nyitra 1664-ben Súsa vagy Suches császári tábornok által ismét visszafoglaltatott. Az ügy menetét Cornelius író „Magyar történelmi töredékeiben“ következőleg ecseteli: „Suches cs. generális 6000 főnyi hadat összeszedvén Magyarországon, négy német birodalmi-, két brandenburgi ezreddel, gróf Koháry István, báró Balassa és Joanelli vezénylete alatt levő magyarokkal — összesen mintegy tizenhat ezernyi sereggel Nyitrához közeledett; épen azon időtájban, midőn Trefterdár, a török hadsereg élelmezési főnöke 50.000 tallérból álló összszeggel, mely a katonák díjazására lett volna fordítandó — továbbá az érsek-ujvári passa és az egri kormányzó fivére, Mahomet aga s egyéb török főemberek a várban időztek. A törökök meghökkentek ily tekintélyes keresztény had látására s főnökeik egyike annyira zavarodott meg elméjében, hogy a várban lévő mély kutba ugorván véget szakasztott életének.

Jóllehet a mieink által a falakhoz alkalmazott hágesők segítségével megkísértett első roham nem sikerült és így a város azonnali elfoglalása megakadályoztatott, mégis a bombák gyakori beütése által nyugtalanított törökök, felgyujtván mind a két várost, ápril hó 16-kán a vár belsejébe vonulni kényszerültek. Erre mieink a hid, a vár és malom irányában gátokat emeltek fel a várórség kirohamásai ellen; s ne hogy munkájokban háborgatassanak, az alsó-városban, a régi templom mellett egy ágyutelepnek szolgálendő állványt emeltek fel. Schenk ezredes futó árkokat ásatott s Brandel százsz alvezredes felügyelt, nehogy valamikép e munka megakadályoztassék; háromszáz magyar vitéz pedig Érsekújvár irányában őrizetül állítatott fel.

Az ismételt golyózápor házaik lefedezésére kényszeríté a város lakosságát. Harmad nap viradóra, az Érsekújvártól érkező s a vár helyzetét és a keresztény had állását kikémle-

lendő török csapat huszárjaink által részint felkonczoltatott, részint pedig fogságba ejtetett; egyuttal tizenhét karóra tűzött török fej, a várbeliek borzasztó látványául, a gátok magaslatán függesztetett ki.

Három napi szakadatlan ágyuzás következtében egy darab fal dőlt le s a főtemplomba röpített egy-egy tűzgolyó aggasztólag hatott ugyan a vár kormányzójára, de feladásra korántsem indítá, ki is további védelem jeléül vörös zászlót tüzetett ki s szakadatlanul folytattatá az ágyutelepünkre irányozott lövöldözést.

Az érsekujvári passa nem bizván egyedül a nyitrai vár-örség szerencséjében, vagy talán saját teendői által is serkentetve, elhatározta magát hadi csel útján és ennek nem sikerülési esetére 300 jól fegyverzett katona segítségével az ostromlók sorait áttörni; mindazáltal gyászos sikerrel, mert a hidnál 600 németektől megállíttatván, alig hatvanad magával menekülhetett meg.

Május 2-án átalános várrohamra készültünk: falréseket tágtítánk; árkokat egyengeténk. E közben a török meg nem várván a végső rohamot s szabad elmenetelt kikötve magának, május közepe táján a mieinknek engedte át az erődöt. 200 lovas és négyszer annyi gyalog katona befátyolozott zászlókkal és leeresztett fegyverrel vonult át, 500 fegyveresünk által Érsekujvárig kísértetve. — A várban 40 ágyu, nagy mennyiségű lőpor, de élelmi szerekből 20 levágott lovon kívül, melyek az ostrom alatt a török asztal csemegéjét képezték, kevés találtatott. Suches tábornok ezután 700 védővel látván el Nyitra várát, Léva felé távozott.

Érdekesnek találom e helyen néhány, a török világból eredt epizodot felemlíteni. Egyebek közt itt jegyzem fel egy kezemnél levő török parancs másolatát, melynek tartalma ugyan Trencsén városa és vidéke előljáróinak szól, de kétséget alig szenved, miszerint ilynemű levelek más megyék-, városok- és vidékekre is menesztettek.

„Mý az hatalmas és giőzhetetlen törek csaszarunk minden Vigh hadainak Előjárója az hatalmas és Nagitsagos Budaj Vezér huszain passa lévén.

„Tik megh nemzes trencziný biro és Eskötek és trenczinhez valo kastilok és Varossok és Varak és faluk Ez czimeres és peczites levelünk rendében hagiunk és hatalmas Erössen paranczolunk teneknek hogi az mi hatalmas Vezér urunk Eleiben giőjetek és Valameny az Országban Varos és kastil és falu vagion giőten giőjetek semi filelem nilkül mivel hogi senkitul ssemi bantastok nem liszen törek igaz hitunkre fogagiunk mert valamel Varnak avagi Varosnak avagi kastilnak avagi falunak az mi hatalmas Vezértul hit levelej nem liznek minden taborokal, tatarok és kozakal rajok meggiunk és Orszaghtokot el rabolunk ssemitek nem marat job hogi liszen tagot kirdatok és szolgálatok az hatalmas csaszarnak azirt tudossitotunk beneteket tugiatok magatokat mihez tartany.

Isten Mi magunkal Datum Uj Var Varaban Die 28 Sept 1663.“

A Magyarhonban letelepedett törökök olykor a béke idejében is, fegyveres csoportokban, haramiák módjára a keresztények által lakott vidékekre törtek s mindeneestül kifosztván a védtelen lakósokat, gazdag zsákmánnyal terhelten, néha a nép ezreit barom módra fogságba hajtották. A keresztények hatalmának sikerült ugyan olykor az orzók kezéből a drága prédát kiragadni, nagyobbbrészt azonban a törökök által mészároltattak fel. Biztos helyre érkezvén, mindazon erőteljes és épalkatu férfiak, kik képtelenek voltak a váltságdíj lerónni, a törökök lakta tartományokba rabszolgául adattak el; a szép ném pedig háremek mártalékául esett. Rabságban halt meg Gyurikovits Miklós nyitrai kanonok 1652-ben. — Nemes Ovajda András Libanonhegyi fogságából való kiszabadulásaért a nyitrai káptalan is 4 arannyal járult a kitűzött váltságdíj-

hoz. — Balogh és Viszkeletinek Boriból elragadott bájos feleségeik sohasem láttak többé vissza hazájukat.

Végre a magyarok is visszatörölésül ily barbar szokásokhoz folyamodtak: várak- és erődökben zárva tartván az elfogott törököket és csak is dús váltságbér mellett szabadon bocsátván azokat. Sőt a felvidékiek közül sokan jelenleg is egy ott Laudon név alatt ismeretes nőről emlékeznek, kinek vonásai agg korában is hajdani szépségről tanuskodtak. A híres Laudon seregében szolgált S. kapitány Belgrádból vitte el e nőt zsákmányul.

II. Rákóczy Ferencz.

A XVI. században divó forradalom szikrája Tököly Imrével ki nem aludt, hanem új erővel s hatalmasabban lobbant fel élén az ifjú Rákóczy Ferenczcel. A nyitrai vár 1704-ben keményen ostromoltatott és a vár őrizete, vagy élelmi szerek hiánya következtében, avagy a felkeléshez való hajlamánál fogva ugyanazon év augusztus 21-én átadta a várat önönmagával Bercsényi Miklós tábornoknak. Maga Rákóczy Ferencz a balul kiütött pudmericzi csata után Nyitra várába vonult, onnan Szécsénybe gyűlést hirdetvén pártbelieinek. Bercsényi tábornok 1705-ben szigorú parancsot adott ki a székesegyházi káptalannak, miszerint Matyasovszky püspököt megillető s Trencsénmegyével megalkudott dézsma részét „Ob infidelitatem erga terrae principem (Rákóczy) Mérey nevű közpénztár felügyelőjének szolgáltassa ki.

Stahremberg császári főhadparancsnok 1706-ban czélszerűt mit sem tett hazánk e terjedelmes és jelentékeny megye visszafoglalására; de annál erélyesebben munkához fogott Hajszter tábornok az 1708 győzelmesen kivívott trencsényi csata után. — A csataterről egyenesen Pozsonyba rándult ki a dán segédhadak elfogadása végett s még ő maga, más senkiben nem bizván, az élelmi szerek és fegyverzet alkalmas

elrendezése körül szigorú pontossággal munkálkodék, addig Szerednél pihenési időt engedve gyakorlott lovasságának. Így felszerelve Nyitrának indult és augusztus 25-én háromszáz ágyúval ostromolván a várat, azt feladásra kényszeríté; 300 védőt hagyván a várban, 200 lovassal meggyeszerzte üldözteté a lázongókat.

A kitünő jellemű s jobb sorsa méltó Rákóczy Ferencz fejedelem egyedüli gyengéje az vala, hogy sokban engedett furfangos tanácsadónak. Hányszor sajnálta meg ő a királyi család és leggyöngédebb indulatu gyámnoka Kolonics érsek ellen elkövetett méltatlanságát és a szeretve imádott hazájának okozott szerencsétlenséget! Hiába — mint a hegy lejtőjéről lebocsátott golyó állíthatlanul gördül a völgy mélyébe: úgy ő is adott szavánál fogva, merő becsületességből végigmaradván a kétes ügy mellett, bukott s feláldozván élte szerencséjét, fényes állását és tömérdek gazdaságát Ázsia sivatngjain száműzetésben tölté napjait, hol meg is halt s ugyanott el is temetett. Jó hírve kegyelettel őriztetik hazánkban sőt vannak, kik Rákóczy fejedelem hamvainak a honi földre való átszállíttatását is óhajtának; a Rákóczy család női ágon élő utódjai korábban eszközölhetnék ezt, mint a demonstratio színezetét elmellőzni akaró ország.

Gróf Bercsényi Miklós, ki nyitramegyei származású volt, a Trencsén melletti csata után egy ideig Brunóczi kastélyában tartózkodott; de a császáriak által üzetve elsőbb Temetvén várába, onnan pedig az éj csendjében hegyek s erdők rengetegein át Lengyel- utóbb Franciaországba menekült. E század első felében a grófnak egyik unokája mint cs. királyi katonatiszt esetleg Pöstyénben állomásozván, egy jó barátjától azt hallám, miszerint a családjától confiscált ősi jószágok lattára hideg részvétlenséget és egykedvüséget színlelt volna.

A XIX. század első felében a magyar trónon ülő I-ső Ferencz, császár és király, ki erényeinél fogva mint ember, keresztény és uralkodó mailag száz meg száz adomákban említettik s kinek hosszú életét a világ komoly eseményei gyakorta keseríték, elszélesztendő a kormányzás nehéz gondjait, majdnem évenként szokta az őszi időszakot a Nyitramegyébe kebelezett holicsi kastiljában tölteni. Az őt meglátogató fejedelmek és világnagyok tiszteletére ugyan vadászati ünnepélyeket rendezének; de ő leginkább a csendes házi körben és várának kis kertecskéjében kedves virágai közt nyugalmat, pihenést és üdülést szeretett keresni.

A jelenleg uralkodó, szeretett Ferencz József királyunk is szerencsélte magas látogatásával Nyitra városát a hazánkban tett körutja alkalmával.

Nyitra város.

Bármely tájról szemléljük a várost, fekvése regényesnek s festőinek mondható. Főpontja a paulai sz. Vinczéről nevezett testvérek zárdája, a kegyesrendiek temploma és lakháza, úgy szintén a papnövelde és megyeház.

Két városrészre van osztva u. m. alsó- és felső-városra. A felsőváros sziklás lejtőn fekszik, mely 150 lábnyi magasságra emelkedik a hasonló nevű folyó felszínétől.

Az alsóváros változékony magasságu talajon áll. A folyó mentében terjedő rész vízáradásoknak van kitéve, minek következtében, midőn a víz apadásnak indult, a csatornában kellemetlen szagú tócsák hátramaradnak, melyek a lakosság egészségi állapotára befolyhatnának, ha a gyakori szelek az ártalmas kipárolgást magokkal el nem vinnék. Azért a halálozási esetek nem gyakoribbak itt, mint egyéb provinciális városokban; egyébiránt az egészségi ügyre több orvos, kiknek élén az elismert képzettségű megyei főorvos áll, a lehető legtöbb gondot fordítja. Igen előmozdítják az egészségi ügyet a párutczán lévő megyei nagy kóroda, mely a tébolyodottak számára külön osztálylyal bír és két tökéletesen felszerelt gyógyszerár. Az ivóvíz lanya és édes; a felsővárosban csak egy kút van a közönség számára.

Jóllehet a város a megye fővárosa és élénk kereskedést űz, piacza mégis igen jelentéktelen; némely utczai mindazonáltal tágasak és csinosak. — Lakosainak száma 8000-re rúg, kik kedélyes emberek; azonkívül a nők is igazolják a „szép nem“ elnevezését.

A lakosság nagyjából vidéki intelligenciából áll; ki megúnván a gazdálkodás baját, vagy gyermekeinek nevelése végett, az idylli falusi életet városival cseréli fel; továbbá a királyi, megyei és városi tisztviselők, kereskedők, kézmű-

vesek-, földmivelők- és napszámosokból, de egyszersmind számos henyélő népből is, mely éjjel-nappal az utczákon ácsorog. Mily üdvös eszme, ennek megszüntetésére dologházat építeni! —

A város a párucza kivételével egy községet képez, mely utóbbi külvárosnak tekintendő és külön állást foglal el. 3000-re menő lakossága kis házikókban van összeszorítva, s általa erkölcsi és politikai tekintetben olykor kevésbé figyelembe vétezik a jó rendtartás.

Van a városban takarékpénztár, népbank, hitelbank és váltóüzlet, melyek békésen állanak fenn egymás mellett, és életrevalóságukat napjainkban is bebizonyíták, mi egyedül derék és óvatos kezelőiknek diszére válik; végre még egy, szép keletnek indult gépgyár is honosult meg városunkban.

Valamint hazánk számos helyein, úgy itt is tűzoltó egyesület alakult; ily életrevaló társulatoknál főképen szem előtt tartandó, hogy a tüntetéseken kívül a kifogás nélküli szervezetre gond forditassék.

Az 1863. évben egy nagyszerű vállalat jött létre, melynek célja volt egy gőzmalmot építeni; az épület el is készült, de az óriási vállalat, túlhaladván a vidék szükségleteit, megbukott. Előmozdítá ezt még az is, hogy a vérmes reményű vállalkozók, az általánosan divó szokás szerint, nagy fáradsággal összegyűjtött filléreiket inkább csak a vállalat külfényének emelésére fordíták úgy, hogy az üzlet folytatására kevés, vagy éppen semmi eszköz sem maradt. Jelenleg az üres s búskomor épület csőd alatt létezik, mely valószínűleg csak a nagy épület roskadozásával véget ér end. Mennyi pénzt, mennyi reményt borítandanak romjai!

Van továbbá a városban két könyvnyomda és ugyanannyi könyvkereskedés; a nyomdákból kikerül két hetilap; u. i. az egyik magyar „Nyitra“ cím alatt, jobbra társadalmi és gazdasági hetilap s a megye hivatalos közlönye, melyet a tevékeny megyei főjegyző szerkeszt; a másik német „Neutra-

Trenchiner-Zeitung“ című, melynek, némely kedvezőbb vonásai mellett, egyedüli hibája, miszerint benne exclusiv szellem leng, mely csak egy bizonyos clique érdekeit képviseli.

Említendő még két nagyobb szálloda, több kisebb vendéglő, a Deák- és olvasókör, a kaszinó helyiségei, a várallyai liget fürdővel, egy amerikai rendszerre átídomított malom, a nyári uszoda stb. stb.

Nyitra vára.

A vár előtti térre a felsővároson keresztül juthatni tekervényes az akáczliget balján vezető uton. Itt állottak hajdan a kanonokok házai, de felsőbb parancs folytán hadászati szempontból elhordattak. E helyen áll most egy kőkarzattal bekerített felséges szoborcsoport, melynek lépcsőfeletti alapzatán gróf Eszterházy Imre püspök czimere látható és oldalt e felirat olvasható: Martin Vögert Ao. 1750. F.

A négyszögű kőfalakon Boldogságos Szűz életéből vett képek (fél dombormű), a szögleteken angyalok hason tárgyu jelvényekkel, ezek felett pedig kőöblönyök közt sz. István, sz. László s más szentek nagy alakjai állanak. Legfelől egy magas oszlop gombján Szeplőtelen Szűz Mária óriási nagyságú jól megaranyozott szobra ragyog.

Közel e térhez emelkednek a várbástyák, melyeken most csak az őrtornyocskák sztrázsálnak. A bástyák szögletein a falba illesztvék I-ső Lipót időbeli hősök ábrái és czimerei. A várárok fölött ókori vonóhid helyett szép szobrokkal diszített állandó kőhid vezet az első kapuhoz. E négyszögű kövekből rakott kapu párkányán kétfejű sas és a Pálffyak czimere diszlik, alatta pedig e felirat:

„Sub Leopoldo I Rom. Imper. R. H. Thoma Pálffy
ab Erdőd Eppo Nitrien. Cancellario Ungariae 1673.“

Kis kanyarulás után nyílik a másik vaskapu, melynek párkányát oroszlán és sárkány domboralakjai őrzik, homlokzata pedig e felíratott mutatja:

„Sempiterne Deus da, ut cursus mundi pacifice terminetur et Ecclesia tua secura devotione laetetur.“

A kapu felett van az őrmester szobája, a kapu alatt jobbra a várbörtön, balra az őrszoba, a kapun túl erős falak közt a várüregek (casmadék), felettök sétahely gyönyörű kilátással; e sétahely szép kertté is átalakítható.

A tágas várudvarban áll egy hosszú épület kerekded toronnyal. Ez épületben vannak a cselédlakok és istálók.

A lejtős várudvarból gesztenye fasorok közt diszes szobrokkal ékitett lépcső vezet a székesegyházba. A templom bejárata fölött emelkedik a szép arányokban épített, rézfedéllel ellátott torony dusan megaranyozott óriási keresztjével. A főajtó fölött e felirat olvasható:

„Joannes Telegdus Arch. Eppus Coloczensis et Bach: Administrator Ecclesiae Nitriensis. S. C. R. Majest. Intim: Consiliarius Turrim hanc Ecclae. Altar. Orat. et Sacellum S. Barbarae, indict X. Urbano P. P. VIII. Ferd. III. Imp. Max. anno M. sex. C. quadragesimo Secundo aedificavit.“

A főajtótól jobbra márvány táblára véselt felirat:

„Ecclesiam hanc a Joanne Telegdio Nitr. Eppo aedificatam, occasione internarum regni revolutionum ab oppugnantibus omnino ruinatam integram restituit, ara majore nova, et quinque aliis minoribus, parietibus marmoris instar perpolitus, picturis elegantibus, gradibus peramplis, sumptu magno adornavit, turrim altius elevatam horologio ceterisque ornamentis spectabilem reddidit Ladislaus Erdődyus Eppus Nitriensis S. C. R. Majestatis Consiliarius, Actualis Cancellarius et quondam in Poloniam Legatus. MDCCXXI sub Clemente P. XIII. Carolo VI Imper. Rege H. et B.“

A torony emeleti termeiben van a káptalannak, mint hitelen helynek levéltára, többrendbeli régi okmányokkal és az 1520-ig rendesen vitt, a környékbeli családok viszonyait visz-

szatükröző jegyzőkönyvekkel. Feljebb hasonló helyiségekben van a mintegy 7000 kötetből álló káptalani könyvtár, melyben egyebek közt némely becses kéziratok és a nyomda bölcshőjéből származó initialis betűkkel ékitett Missalék találtatnak.

A tudományos kiképzésre törekvő közönség kiszámíthatlan hasznára leend, ha sikerülni fog, mélt. megyés püspökünk abbeli terve: mely szerint saját nagybecsű könyvtárát a káptalan könyvtárával egyesítve, hozzáférhetőbb helyre állandó könyvtárnok kezelése alatt elhelyezni szándékozik.

Továbbá a torony körül futó, szobrokkal diszitett kőkarzat alatt van a nyitrai tűzoltó egyesület őrszobája, fölötte pedig a harangok tanyája. A harangok egyikén goth betűkkel olvasható:

„Podmaniczky Eppus 1525“.

Ezek fölött szédelgő magasságban van a toronyóra, mely minden negyed után órákat ismétel; Pazsiczky György rajeczi műkedvelő készítménye és Fuchs püspök ajándéka. Valóságos remekmű.

A torony alatti tornáczból Telegdy püspök czimerével diszitett fekete márvány ajtó nyílik a sz. István kora előtti templomba. Vörös márvány lépcsőn kell felhaladni, melynek tetején mindkét oldalt kagylóalakú szenteltviztartók elhelyezvék. Maga ez ókori templom egyszerű, hosszas, félhomályos épület; közép magasságu márvány vakolatos falain Krisztus Urunk kinszenvedését ábrázoló, gipsz keretekbe foglalt képek diszlenek; nyugati oldalán van négy oltár és két emléktábla vörös márványból, mely két régibbkoru püspök sirboltjáról levétetett és ide a falba illesztetett. Keleti szárnyát ketté szakítja a törökök kitakarodása emlékére felállított, kitünő szépségű márvány karzattal kerített oltár, melyen szokott oltárkép helyett finom homokkő táblára vésett dombormű, Krisztus Urunk keresztleyete, tűnik fel e felirattal:

„Deo homini pro peccatoribus mortuo et sanctis ejus
Zoerardo et Benedicto.“

Az egyik oszlopon :

„Georgius Pohronius Sselepcsényi.“

A másik oszlopon :

„Archi-Eppus Coloczensis, Eppus Nitriensis L. C.

V. C. R. A. M. Cancellarius et Consiliarius intimus.“

A kép alatt :

„Joannes Pernegger fecit 1662.“

Ez oltár jobbján erős vasajtó vezet az ugynevezett nagy sekrestyébe, mely nem egyéb, mint a régi templom fellettte érdekes absise, melynek bolthajtásos bordái félkörben csomóba futnak össze. Itt látható a kilencz falüreg, ódon stallumok, melyekben (a fennebb jelzett hagyomány szerint) sz. István király zsolozsmásozó kanonokokat talált és velök több napig ajtatoskodott. Itt tartatnak Wertheimer-féle szekrényben a kegyes alapítványok okmányai; itt rejtvék vas ládába a templom ékességei is, a mennyiben válságos időkben a haza oltárára megajánlott drágaságokon fölül megmaradtak és a régiség, művészet, ritkaság és benső becs szempontjából figyelemre méltók.

E templom jobbján létezik a kisebb sekrestye, az újabbkori megyés püspökök arczképeivel és a kis Jézust karján tartó Boldogságos Szűz Anya finom vonásokban ezüst táblára vésett képével. Itt tartatnak művészileg faragott szekrényekben a kanonokok templomi ruhái, kelyhei és egyéb egyházi eszközök s drága apparatusok.

Az így leirt alsó templomból kettős lépcső vezet a felső templomba, a kisebbik a presbyteriumba, a nagyobbik, vörös márványu a templom hajójába. A falak, melyek fényes márvány vakolata helyenkint dusan meg van aranyozva, magasra emelkednek. A boltozatot gyönyörű fresco képek díszítik.

Említésre méltók : a márványkarzattal elkülönített presbyteriumban a predikálószek, a püspök, kanonokok és a pap-ság székei, a püspök arannyal himzett vörös bársony trónja, legkivált pedig a nagy arányokban emelkedő főoltár; a tem-

plom hajójában pedig néhány püspök emlékköve, sz. Barbara, hajdan sz. Zoerard oltára, a kettős chorus, az alsó t. i. a püspök oratoriuma, a felső a zenészek rendes helye több változatu orgonával.

A főegyházhoz nyugatról csatolt épület ódon zeneszerek rakhelye, ezek közt egy régi orgona maradványai láthatók, hagyomány szerint, Szobjeszky János lengyel király ajándéka. Az egyház keleti részén zárt udvaroc-ska kettős sirboltba, a meghalt püspökök és kanonokok nyughelyére, vezet. Az egész bezárja ez oldalon a mély várkutató földő épület.

A templom nyugati oldalán van a püspöki palota; és pedig: földszint az udvarbeliek lakásai, kamrák. konyha és egyéb ilyenemű helyiségek; az első emeletben a püspöki disz-terem, két ebédlő, a nagyobbik erkélylyel, melyről elragadó kilátás kinálkozik; a második emelet jelenleg üres, csak a püspökök főispánsági idejében használtatott.

A nyitrai püspökség keletkezése a történelem tanúsága szerint a kereszténység első századaiban keresendő.

Fritigill markomanok királynéja a római császárok által a keresztények ellen indított kegyetlen üldözés elől menekülő egyik jövevénytől a keresztény hit magasztos tanaiba beavatatván, esetleg hallotta sz. Ambrus milanoi püspök erénydus életének némely mozzanatait; megkérte ennek folytán a szent férfit küldene alkalmas egyéneket népének a keresztény hitre való megtérítésére; a főpap, örömet hajolván kérésére, elküldte Fritillát és Szunniast, kedves tanítványait, kik Rosemund királyt a nép előkelőivel együtt Krisztusnak megnyervén, az egyik Olmütz vidékén, a másik Nyitra vidékén egyházakat alapítottak. Arról is értesít a történelem, hogy e hitküldérek a szent zsoltárok magyarázásában némi kételyekre akadván, megkérték a sz. írás leghiresebb értelmezőjét sz. Jeromost a homályos helyek felderítésére, mit nemcsak készséggel teljesített a szent férfiú, hanem egy áldozár által küldött levelében (levelei között 115-ik) élénk örömet fejezi ki a

keresztény hit a világ oly távoli részén szerencsés terjedése fölött mondván: valóban teljesednek az irás szavai „in omnem terram exivit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum.” — Ezek szerint Szunnias volt az első nyitrai püspök 396—403 évig.

Szép virágzásnak indult a keresztény vallás Pannoniában a rómaiak és avarok alatt annyira, hogy nemsokára hét püspökség keletkezett, mely szép sikert az Azsiából özönlő hunok és más barbár népek majdnem teljesen elnyomtak.

A morvák uralkodása alatt négy püspökség létezett e vidéken: a bécsi (Favianensis), a dévéni, az óvári és a nyitrai, melyek a lorch-i érsek (bajorországban) joghatósága alá tartoztak. Ez időtájtban Lorch az avarok által feldulatván, Nagy Károly III. Leo pápa beleegyezésével jónak látta e püspökségeket Arnon szalzburgi érsek gondnokságára bízni, azonban Urosius passau-i püspök, kire a lorch-i érsekség szállott, saját maga és hitküldérei által jobban ügyelt a morva nép megtérítésére mint Arnon, miért is II. Jenő pápa által a lorch-i érsekek régi jogaiban megerősített. Urosius most Alevinnust emelé a nyitrai püspöki székre, mi végett közte és a szalzburgi érsek közt surlodások támadtak, míg a pápa ez érsekségek területét szabatosan el nem különítette.

Privinna fejedelem Nyitra székvárosában sz. Emmeram vértanu tiszteletére templomot építtetett, melyet Adelram szalzburgi érsek 828-ban ünnepélyesen felszentelt.

Raszticz a morvák uralkodója, Lajos német királylyal viszálykodásban élván, azon gyanu alapján, hogy a bajor püspökök a vallás ügye alatt politikai üzemekhez nyulnak; népének a németektől való függetlenítése érdekében, küldöttséget menesztett Bizanczba Mihály császárhoz, mely támogatást kérne a németek ellen és hitküldéreket népe számára. A keleti szakadás ekkor még nem fejlődött volt ki teljesen. Rómát azért mellőzte, mivel igen jól ismerte a német fejedelmek befolyását Rómára.

Mihály császár ki is szemelt két teszaloniki származásu testvért, Szilárdot, Sofia főegyház könyvtárnokát és Methodot olymphegyi szerzetest, tudományosan képzett férfiakat, kik már a chazarok megtérítésében nagy érdemeket és dicsőséget arattak.

Szilárd, kit bölcsész névvel illetnek a régiek, saját tapasztalásából tudván, hogy az elvállalt apostoli hivatásban csak úgy járhat el sikeresen, ha sajátjává teszi azon nemzet nyelvét, melyhez küldetik; még Konstantinápolyban való tartózkodása idejében Method testvérével együtt fáradozott a szláv nyelv megtanulásában, új betűket talált fel, melyek kyrill betűk nevezete alatt mai nap is némely szláv iörzsöknél használatnak, sőt sz. János evangéliumát is az eredetiből szláv nyelvre fordította. Így elkészülve indult el 863-ban Method testvérével rendeltetése helyére. Szilárd Olmütz vidékét, Method pedig Nyitra táját választá működése pontjául. Itt az egyházak rendezésében, a pogányok térítésében, a hitben ingadozó régi keresztények megerősítésében fáradoztak. A sz. liturgiában szláv nyelvet használtak. Püspökké Rómában szenteltettek fel 869-ben.

Hanem a dolog ily fordulata szálla volt a bajorok szemében. A bajor püspökök befolyásukat csökenni és érseki joghatóságukat veszélyeztetve sejtván, súlyos panaszokkal járultak I-ső Miklós pápa elé a két testvér ellen, vádolván őket, hogy szakadár tanokat terjesztenek és a sz. liturgiában barbár (szláv) nyelvet használnak, minek következtében Rómába idéztettek, hol II. Adorján pápa előtt fényes bizonyítékát adták tévmentességöknek.

Szilárd a tudományok kedvezőbb életmódját választván egy római zárdába vonult, hol Cyrill szerzetes név alatt szentül élt s ugyanott meg is halt életének 42-ik évében. Method pedig ismételt panaszok folytán még egy izben zárandokolt az örök városba, honnan érseki hatalommal és jelvényekkel Pan-

nonia összes püspökségei fölött felruházottan tért vissza. Meghalt 885-ben érdemdús életének 60-ik évében.

Method Rómába való második utazása alatt Viching lett a nyitrai püspök, ki német létére sok bajt okozott érsekének. Később Szvatopluk fiainak viszálykodásában Arnulf német császár részére allott, ki által birodalmi kanczellárrá kineveztetvén elhagyta püspökségét.

Vichingnek még egy névtelen utódja volt a nyitrai püspöki széken; miközben a magyarok Pannonianak a morvák által birt részét állandóan elfoglalták és így a nyitrai püspökség hosszú időre elnyomatott.

Piligrin passauai érsek VII. Benedek pápától nyert felhatalmazásnál fogva az érsekségéhez tartozó és nagyobbbrészt keresztények által lakott magyar vidékeket 974-ben beutazván, ugyanott több áldozárt talált, azok számát szaporította, Nyitrán pedig a sz. Emmeram egyház kanonokjai öregebbikét nagypréposti czimmal s püspök-helyettesi hatalommal ruházta fel.

Sz. István király országlátogató körutja alkalmával Nyitrán csak kanonokokat talált püspök nélkül; sőt még könyves Kálmán idejében sem volt püspökség Nyitrán, mi ezen király az isteni ítéleteket (ordaliakat) szabályozó dekretumából világosan kitetszik.

Minthogy bűnvádi esetekben nehéz az ártatlanságot kimutatni és bonyolodott körülmények közt majdnem lehetetlen, az emberek az igazság kipuhatólása végett oly eszközökhöz folyamodtak, melyek természetök szerint az ember testének megsértésével voltak egybekötve, p. o. égő szén, izzó vas, forró víz érintése. A 12. és 13. században azon meggyőződés uralkodott a nép között, hogy az Isten mint az ártatlanság védője (az igazakat) az ártatlanokat rendkívüli módon is megoltalmazza a sérüléstől. A ki tehát ily próbát baj nélkül kiállott, az ártatlannak tartatott. Okos fejedelmek és törvényhozók átlátták ugyan, hogy az ily eljárás Isten kísértése és számtalan visz-

szaelés kutforrása, de általános elterjedése miatt egyszerűen el nem törülhették, egyelőre tehát azzal érték be, hogy ily próbák használatát bizonyos esetekre és helyekre szorították. Így Kálmán király is az ordaliák használatát a püspöki székhelyek-azonfelül még a nyitrai és pozsonyi prépostságokhoz kötötte, egybűt pedig szigoruan eltiltotta. De ezért nyájas olvasó! ne kárhoztasd keményen a régi idők e visszásságát; mert mai felvilágosodott korunkban is untig akadsz ilyenekre. Nem keresik-e a mai társadalom felvilágosodottjai sértettnek vélt becsületök orvoslását a párviadalban, mely pedig a sértett becsület helyreállítására sokkal esztelenebb eszköz mint voltak hajdan az ordaliák az ártatlanság kiderítésére?

Ezen eltérés után menjünk vissza a nyitrai püspökséghez. Ez hosszú pihenés után valószínűleg 1133-ban vagy igen kevéssel előbb állíttatott vissza Béla király által. A történelem szerint alkalmat szolgáltatott erre a következő eset. Szobjeszlav cseh fejedelem, Béla szövetségese, ellenségesen tört be lengyelországba; Boleszlav király e merényletet visszatörlandó, Boris, Kálmán király vélt fia társaságában magyarországba tört és azt irtóztató módon pusztította. Béla támogatva a cseh fejedelem és sógora Albert osztrák herczeg hadai által, neki ment az ellenségnek, futásra kényszerítette azt és utólrévén megsemmisítette. E győzelem hálás emlékeül vissza állította a nyitrai püspökséget a volt prépostság dotatioja alapján; a miért is ez időtől kezdve Mária Terézia idejéig a nyitrai káptalan nagyprépost nélkül maradt. 1133-ik évből származott egyik k. okmányban Miklós nyitrai püspök neve olvasható.

Hatvanöt kitűnő egyén ült azóta e püspöki széken. Fellette érdekes volna e főpapok életrajzait előadni, de mivel ily munka a jelen szerény történelmi vázlat keretébe nem szorítható és mivel a „Memoria Episcopatus Nitriensis“ híres írója és utánna dr. Nagy József főorvos „Nyítramegye helyírása“-ban e tárgyra vonatkozó adatokat nagyrészt kiböngészték, ismétlés kikerülése végett, csak általánosságban maradunk.

Mi a nyitrai püspökök az egész országra kiható működését illeti, minthogy III. János püspöktől kezdve, vagyis 1281-től Nyitramegye főispáni és többnyire ország-korlátnoki méltóságokat viseltek és így a kormány élén állottak, maga a történelem tükrözi vissza közéletöket. Egyházmegyéjökben való munkásságukat illetőleg pedig bizton lehet állítani, hogy mindenkor, de különösen azon időkben, mikor a hitetlenség és eretnekség sötét felhői tornyosultak az egyházra, ők hű őrei valának az Isten házának. Egyházmegyeszerte nincs a nép nevelésére és boldogítására czélzó intézet, melyet ők nem alapítottak, vagy alapításában tetemes részt nem vettek volna. Templomok és egyéb nagyszerű épületek mindannyi emlékei buzgótságuknak. Maga a vár e táj disze, hogy a romok számát nem szaporítja és a középkor fényében mostanáig fennáll, egyedül a püspökök gondoskodásának köszönheti. Végre a püspökök által hagyományozott kegyes alapítványok a jóság és szeretet kimeríthetlen forrásai, melyekből a szenvedő emberiség, árvák, vének, betegek s akármi néven előforduló szűkölködők nyomora szüntelenül enyhíttetik. Valjon nem kell-e mindezek nyomán önkéntelenül megvallani azt, miszerint a holt kéz az egyház és haza érdekében annyit tőn, a mennyit élő kéz soha.

A székesegyház káptalana.

A kereszténység keletkezése óta minden püspök oldala mellett egy presbyterium nevű tanács állott, mely őt a megye kormányzásában támogatá. A negyedik és az utánna következő századokban e tanács káptalannak neveztetett. A káptalan tehát kanonokokból álló, megyés püspöki tanácsot jelent; a kanonok pedig oly papi egyén, kit lelkészkedés vagy tanításban szerzett érdemeiért a megyés püspök javaslatára az apostoli király a káptalan tagjává kinevez.

Ezen kiváló egyházi testület már régi időkől fogva hi-

vatásához mért szabadalmak és előjogokkal birt; azonban ezeknek elősorolása nem tartozik e szerény mű körébe.

Már az eddig közlettekből is kiviláglik, mily régi lehet a nyitrai egyház káptalana.

A kononokok száma 10; élükön a nagyprépost áll; ki a püspöki méltóság után elsővel van az egyház-megyében felruházva.

A kanonokok jövedelme az eredetileg adományozott jószágokból kerül ki, mely azonban az idők mostohasága következtében anyagi becsében vesztett ugyan, de az adományozó emlékezete, kiben az egyház szentet, hazánk pedig első koronás királyát tiszteli, mindenkor kegyelettel meg fog őriztetni. Az ellátás növelésére szolgálnak továbbá a IV. Béla király alatt cserében kapott, nemkülönben Országh Miklós nádor családja által adományozott ingatlanok, végre a megyés püspökök, kanonokok s mások által tett kegyes alapítványok s azoknak kezelése.

A kanonokok házai a felsővárosban léteznek, melyek közül a még Mária Terézia idejéből származó nagy préposti lak mind szépségre, mind gyönyörű fekvésre nézve kitűnik. Fokozza ezen épület kellemét az ezt környező s csak egy-két látnyi termőfölddel bevont sziklatalajon fekvő kert az ő változatos virágcsoportjaival és árnyékos sétányaival.

A papnövelde.

Az általános tridenti zsinat (Sess. 23. Cap. 18.) rendeleteit felkaroló magyar püspöki kar a papi pályára készülő ifjak kiképzésére közös papnöveldéket állíta fel. E végből Telegdy János és Gubasóczy János nyitrai püspökök is tetemes áldozatokat hozván, az ily intézetekből kikerült egyéneket megyéjükben alkalmazák.

Mattyasovszky László püspök az egyháznak főünnepein székes templomában diszesen tartatni szokott isteni szolgálat-hoz szükséges egyházi segédlet céljából illőnek és kívánatosnak

találta, közelében néhány papnövendéket tartani; ennél fogva 1704-ben megalkotott végrendeletében húsz ezer forintot hagyott a szónoklatot és költészetet tanuló 8 növendék ellátására, eszméjének kivitelét a káptalan gondjaira bízván.

A káptalan csak a mindinkább növekvő országos zavarok lecsillapulása után juthatva a hagyományozott összeghez, Szörényi László nevű tagtársa által megszerzé a felsővárosban fekvő Almásy-féle házat, melybe, miután ez rendeltetéséhez illőn átalakíttatott a növendékeket elhelyezé.

E kis növelde, melynek zsenge alapítványát gróf Erdődy Ádám püspök bőkezűsége gyarapítá, az alapítás főérdemeiért Gusztényi János püspöknek tartozik hálával, ki saját, valamint a káptalan és megyés papsága önkéntes adakozásából 40,000 forintnyi összeget gyűjtte s az „Almásyak“ egy másik épületét is megvásárolván, három év alatt a jelen gyönyörű izlésben épített és czélszerűen berendezett papnöveldének adott létet. Ehez járult Mária Terézia kegyességéből a szomszéd pálosok residentiája, mely 10,000 forintnyi költséggel alant szép és tágas ebédlővel, felül pedig a tanárok lakásával ellátott épületté alakíttatott át.

Az így elrendezett házba a növendékek; 1780-ban a theologiai, később pedig a bölcsészeti kar hozatott be.

II. József császár idejében a növendékek a központi papnöveldébe tétettek át, honnan azonban nemsokára visszatértek.

A nyitrai papnöveldé mostani dotatióját némi ingatlanok, a megyei papság végrendeletéből származó tőke és a vallás-alap évenkénti segélye képezik. A növendékek számát a püspök egyházmegyéje szükségéhez mérten alapítja meg. Az intézet kormányzásával egy kanonok van megbízva, támogatva a növeldei előljárók által.

A tanárok száma a theologiai karban négy, a bölcsészeti kettő, kik mindannyian a papság kitünőbbjeiből szemeltetnek ki s kiktől okvetlenül megkivántatik, hogy tudori ok-

levél- vagy legalább az előadandó tárgyra vonatkozó szigorlat-tal ellátva legyenek.

A tudományokban való haladást illetőleg a theologiara nézve ezen intézet hasonnemű intézetekkel bármikor versenyezhet, a bölcsészeti szak sem eshetik kifogás alá. De a realtudományokhoz tartozó eszközök hiánya s azon körülmény, hogy előadási nyelvül a theologiai tanulmányoknak előképzéseül szolgáló latin használtatik, melynek a növendékek általi gyakorlása megváltozott középtanodai rendszerünknel fogva nem kis fáradsággal jár, némi tekintetben kevésbé kedvező hatásuak.

Vurum József püspök a papnövelde tözsomszédságában egy kétemeletes „promeritae quieti“ homlokfelirattal ellátott házat építtetett elaggott s nyugalmazott áldozárok számára. Minthogy pedig ezek nagyobbbrészt vagy gyermekkoruk kedves emlékü tájain vagy félszázados lelkészkedésök színhelyén ütik fel tanyáikat, hol 400 forintnyi nyugdíjból szerényen töltik végső napjaikat: jelenleg a fennevezett ház termeit a tanárok foglalák el lakásul.

A sz. Ferencz-rendiek zárdája.

Régi időben Nyitra külvárosában a sz. Ferencz-rendiek zárdája állott a bold. Szűznek szentelt templomával együtt. Keletkezési ideje, valamint egyéb körülményei ismeretlenek. Biztos adatok nyomán már 1301-ben létezett s állítólag a templom még I. Jakab nyitrai püspök által szenteltetett fel 1238-ban. A város gyakori megszállásainál a kolostor, az ellenség első támadásának levén kitéve, már 1558-ban földig romboltatott; a telek pedig egyéb hozzá tartozó részekkel Rudolf német császár- s magyar király által a pozsonyi barátoknak adományoztatott, kik azt nem használhatván Telegdy János nyitrai püspöknek örök áron eladták. Telegdy ismét a káptalannak ajándékozta a „barát utca“ és „barát malom“ nevezetű fekvőségeket 1628-ban és két évvel utóbb a ferenczrendiek számára a felsővárosban még ma is fennálló kolostort és tem-

plomot építtetett, 5000 frtból álló dotatiót adván melléje. József császár idejében a felvárosi plébánia kezelését is elnyerték s a püspökök, valamint egyéb jótevők által is támogatásban részesültek. A zárda terjedelmes épület kényelmes cellákkal. Az ebédlő körül futó pad háta a szerzetes életből vett faragványokkal van ékítve, melyeket hihetőleg valamely műkedvelő készített.

A nép bizalommal viseltetik e rend iránt, melynek tekintélye mindaddig épségben fog maradni, még hozzáférhetlen a világszellem legyintése.

Emlékezetes egy jezsuita rendfőnök nyilatkozata, ki unszoltatva, hogy a rend szabályaiban változásokat tegyen, felelé: „Sint, ut sunt, aut non sint.“ —

A megyeház.

Az alsó- és felsőváros közötti téren fekszik a megyeház a város legszebb és legnagyobbyszerűbb épületeinek egyike melyben a tágas tanácskozási termen kívül a megye főtisztviselőinek lakásai és a kir. törvényszék osztályai helyezvék el. Történelmi adatok hiányában csak néhány észrevételt kockáztok, mely az egyszerű és szerény vizsgálónak is azonnal szembe tűnik.

A személyesített becsületességet képviselő s a főispáni méltósággal felruházott nagyérdemű férfiú oldala mellett áll az alispán, ki a megye ügyeinek beható ismeretéről és tapasztatos vezetéséről ismeretes.

A megyei ügyek menete hazánk többi megyéinek ügymenetével egyenlő. Régi időben a közügyeket illető tanácskozmányok a megye különféle helyein intéztettek el alkalmilag; jelenleg azonban rendes ügy, mint rendkívüli gyűlésre a választmányi tagok százankint gyűlnék össze Nyitrán, hol az első napon a tagok számos beszéde mellett a főispán elnöklete alatt többnyire elméleti tárgyak vettetnek föl vita tárgyaúl. Néha, mi a jelenkor jellege, alaptalan gyanúsítások s vádak

irányoztatnak az egyházi intézmények ellen; mely sajnos körülmény kétségen kívül állítja, miszerint az elcsépeelt phrasisokkal kitűnni óhajtok az egyház szervezetéről még oly csekély tudomással sem bírnak, mint a holdban létező államokról. A nyitrai ellenzék, becsületére legyen mondva, az efféle ügyekben sok illemt tanúsít, sőt egyesek nyers kifakadásait kárhoztatja. Másnap már kimerülve minden világtáj felé elszélyednek a tagok, a reális ügyek elintézését a megyei tisztviselők eljárására bizván. —

A királyi törvényszék ernyedetlenül munkálkodik ugyan, de a pörök sokasága, a nehézkes ügymenet és statistikai adatok szerint a 96 ügyvéd száma még egyszer oly számú bírakat is kifáraszthatna.

A megyeház hátsó részét börtönök foglalják el. A rabok tulzott philanthropianál fogva minden kényelemben részesülnek. Sorsuk tehát több tekintetben irigylendőbb sok becsületes, adózó emberekénél, kiknek verejtékéből élődnek. Fölötte kívánatos, vajha a vallásos érzelem által keltett munkakedv bár némileg apaszthatná az erkölcsi javításukra fordított tetemes költségeket.

Sz. Mihály kápolna. — Plébánia lak, — Templom és elemi tanoda.

A „sz. András“ terének emeltebb helyén, az alsó plébánia közelében egy szerény sz. Mihálynak szentelt kápolna áll, melyben olykor az isteni szolgálat tartatik és a hivek a szentségek felvételében részesíttetnek. Ünnepeyes isteni szolgálat pedig a nagyobb mérvű kegyesrendi egyházban (mely egyzersmind plébánia templom is) megy véghez. Régi időben más helyen állott a sz. Jakabról nevezett plébaniatemplom, melynek alapjait most vastag földrétek borítja. A hajdani templom helyét egy magánosan álló, babyloniai fedéllel s egy ódon óraművel ellátott torony jelzi, melyről régi harangjának méla kongása mai nap is hallható.

Az Andrástér egyik oldalán nyulik el az elemi iskola épülete. Alapítójául a hálás utód gróf Révay püspököt tiszteli, ki annak a mult század második felében adott létet. Azóta tetemesen nagyítva jelenleg a tanárok lakásait és négy elemi osztály tantermeit foglalja magában.

Elemi iskola oly intézmény, mely a tanulni kezdőnek az emberi műveltség elemeit nyújtja a legegyszerűbb tanításmód alakjában. Az ily első foku műveltséghez minden embernek van joga és valamint az állam kötelme annak megszerzésére alkalmat nyújtani: úgy egyszersmind joga is van minden polgárt annak elsajátítására kötelezni.

Az elemi oktatásnak mindenkor oda kell irányozva lennie, hogy az ifjában mindazon lelki és testi tehetséget kifejlessze, melyek őt arra képesítendik, hogy az ő közte, az Isten, az emberiség és természet közti viszonyt felfogja és magát abba helyezni tanulja.

Az elemi oktatás tárgya tehát: a vallás, nyelv, számtan, írás, rajz és ének.

Az emberi nem új boldogítói a nevelés feladatául egyedül értelmi fejlesztést tűztek ki, elhagyván a vallási elemet és ez uton sok fanyar gyümölcsöt érleltek mindeddig; ha így haladnak tovább, sohajtani fog az új nemzedék: „patres nostri immaturas manducarunt uvas et dentes filiorum obstupuerunt.“

Nem mellőzhetem e helyen ama kérdés megfejtését, miért nem állják ki elemi iskoláink más előrehaladott nemzetek elemi tanodáival szemközt győzelmesen a versenyt. A válasz nem nehéz. A tünemény oka tanítóink jelentéktelen jutalmaztatása, melynél fogva a képzetebb egyén nem igen törekszik oly pálya elvállalására, melyen szellemi áldozatokon kívül még anyagi bajokkal kell megküzdenie.

A másik ok hazánk nemzetiségi viszonyaiban rejlik. A tanító kitartó buzgalma kívántatik, hogy a négy évi oktatáson át vegyesajku tanulóinál a nyelv nehézségeit legyőzhesse.

Ennek tulajdonítható, hogy a nem magyarajku ifju a szellemi fejlődésben nem tesz oly előmenetelt, mint azt méltán óhajtani lehetne. Kiképezhetőbbek azon tanulók, kik már szüleik köréből az oktatási nyelv birtokában vannak.

A nyitrai elemi tanoda hazánk jobb iskolái közé tartozik és nagyszámu tanulók által látogattatik.

A Paulai Szent Vinczéről czimzett testvérek zárdája, összekötve egy leánynöveldével és beteg nők ápolójával.

Palugyay Imre nyitrai püspök a társadalom minden rétegeiben lábrakapó és az úgynevezett „korszellem“ által elhintett valláshiányt és erkölcstelenséget éber szemmel kísérvén; rohamának legalkalmasabb gátjaul uj tanodát emelt ifju leányok képzéseül. Meg volt ő ugyanis győződve, hogy az így nevelt nők hazájukban a lelkes honleány, házi körükben pedig a boldogító és boldogított nő szerepét fogják játszani. Oly nemes szándék által vezéreltetve székvárosában józan takarékossága gyümölcseit egy „renaissance“ izlésben épült zárdára fordítá.

Az épület közepét nemesen egyszerű, áhitatra hívó templom foglalja el sugár toronnyal; annak egyik szárnyát a testvérek lakszobái, a kisedóvoda, négy magyar és két szláv elemi osztály magas, szellős termei képezik; másik oldalán végre a nőkórda helyiségei terjeszkednek; míg a zárdatelek végén jól rendezett konyha- és szépen ápoltt virágkert diszeleg. Az így rendezett épületbe az alapító a Paulai szent Vinczéről czimzett testvéreket (sorores christianae charitatis) hívá s átadván nekik az elemi tanoda vezetését, valamint a beteg nők ápolását is, a fenntartásukra szükséges alaptőkét a nyitrai káptalan kezelésére bizta. Kamatjai mai napig elégségesek az intézet fenntartására.

Mily nemes eszme! mily boldog, ki ily eszmét valósíthat!

A nevelésben egyáltalában sok függ az első benyomástól, melyet a fiú, vagy leány zseuge korában édes szülei körében szerzett. Hány kitünő egyén köszöni szíve nemességét, jelleme szilárdságát édes anyja gyöngéd vezetésének, beható intéseinek s lelkesen ébresztő példájának!? Ennélfogva felesleges a vita azon kérdést illetőleg: valjon képesítve van-e a nő a leánykát a férfinél helyesebben nevelni? — Határozott válaszunk erre: igen. Mert a nő jobban ismeri a leány feladatát, rendeltetését, hibáit és erényeit, következőleg jobban intézheti el a nevelést, mint a neveléssel foglalkozó férfi, ki ezenfelül sok dologról tanítás közben nem is adhat kellő útmutatást. Mindebből kitetszik, hogy a leánykák elemi oktatása célirányosan csakis nők által eszközölhető.

Előkelő családok leánygyermekéik számára magasabb tanodákbeli oktatást igényelnek; ezt már férfi is végezheti, de ekkor se hiányozzék az asszonyi befolyás, mely főkép a leány kedélyvilágára hat képzőleg.

Az ifju leányok oktatása nem csupán idegen nyelvek tanulásában, zene, táncz- és finom társalgásmodor elsajátításában rejlik, annál kevésbbé keresendő az a nálunk divatos ledér regényekben; hanem főleg a vallásossággal párosult házias szellem keltése képezze annak központját. E vallás ne csupán taníttassék, legyen az tényleg is mindenkor ifju hölgyeink műveltségének kísérője; vallástalan nő szörny, mely önmagát és övéit anyagilag úgy, mint szellemileg tönkre teheti.

Vallástanításon épüljön hát az egyéniséghez mért szellemi képzés; azonfelül a gazdálkodás és konyhakertészet körüli nélkülözhetlen előismeretek sem mellőzendők.

A tanító nőben legyen tanítói hivatás, az előadandó tárgyakban való jártasság és a jó nevelés már alakjából és vi- seletéből is sugározzék; mert nevetlen nevelést, tudatlan oktatást nem adhat.

A nevelő intézetben teljes ellátást, nevelést és oktatást nyerő leánykákon kívül még helybeli és a zárdán kívül lakó

leányok is részesíttetnek a tanórákban. Minthogy azonban könnyen megeshetik, miszerint némelyek közülök a külvilággal való gyakoribb érintkezésük folytán némi ferdeségektől nem mentek: a tanítónők czélszerű eljárást követnek, midőn ezeknek a benlevő leányakkal való közelebbi érintkezését őrszemmel kísérik, azok kivételével, kiknek magukviselete és illeme kifogástalannak találtatott.

Az ilykép rendezett zárdában a nevelés és elemi oktatás jobban eszközölhető mint más magánintézetekben.

Végre a leánynevelés zárköve abban áll, hogy az ily intézetből kikerült leány okos, erkölcsös és szerető anya karján lépjen a világba; mert az intézetből való kilépés oly korban történik, melyben hiányos, vagy illetéktelen vezetés mellett a világ látására elkábul a leány és így könnyen tévutakra veteledhetnék.

Jelenleg nincs szándokom hivatlanul bíraskodni, valjon megfelelő-e a nyitrai zárdanővelde a fentebb kifejtett kívánalmaknak, annál is inkább, mert kevés alkalmam volt saját tapasztalásomra alapítani az erre vonatkozó ítéletet. Mindazonáltal szívesen vallom meg, miszerint a leánykák illedelmes magaviseletét és az anyanyelven hozzájuk intézett megszólításomra adott talpraesett feleleteket, valamint a kisdédeknek apró feladatok-, kellemes szavalatok- és testgyakorlati mutatóványokban feltüntetett ügyességét jól esik észlelhetni; minek alapján szeretem hinni, hogy a nővelde állapota olyan, a melyben azt a kegyes alapító helyezni akarta s a milyennek lennie kell.

Miért is csak értelmetlen, vagy épen roszakaratu embe-
rekről tehető fel, hogy a zárdanevelés ellen kikelnek; sőt minden józan polgár szent kötelme az ily jóltevő, nagy intézetet szóval és tettel védeni az irigy rágalmazók ellen, netalán észrevehető hiányait javítás végett illetékes helyen bejelenteni és az intézet felvirágzását minden kitelhető módon elősegíteni.

Nem akarom hinni, hogy a nyitrai polgárság közt találkoznék sok, ki azokhoz tartoznék, kikről a krónika a következőket regéli: „Egy nagyobb község tűzvész által nagyban elpusztított. Régi szép temploma is elégett, tornyai leroskadtak, harangjai megolvadtak. A templom ugyan később, jóllehet nem oly szépen mint előbb, tornyostól felépült, de harangja nem volt. Végre találkozott bizonyos egyén, ki szülővárosa iránti kegyeletből ny harangokat öntete és saját költségén a toronyhoz szállíttatá. Soká hevert a harang a torony alján, a midőn egy idegen kérdésére, valjon miért nem veszik hasznát a harangoknak? egy nyers polgár ily választ ada: „huzassa fel a toronyra, a ki csináltatta!“ igen jellemző adoma, ha igaz.

A kegyesrendi ház és gymnasium.

Mattyasovszky László nyitrai püspök, Magyarország korlátnok, ki az egyház és haza körül halhatatlan érdemeket szerzett magának, látván hazáját a hitszakadás, foradalmak és török dúlás által ütött számos sebeiből vérzeni, hogy az a végvonaglással határos kétségbeeső állapotából felépülhessen, erre nézve legjobb eszközt az új nemzedéknek keresztény s erkölcsös nevelésében vélte megtalálni. Ennélfogva a Gondviselés által nyert javainak egy részét székvárosában alapítandó gymnasiumra fordította. Tekintetbe véve a kegyes rend tanítás körüli érdemeit, egyezségre lépett annak főnökével és a király beleegyezésével 1701-ben engedélyt adott a gymnasium megnyitására s egyúttal 24,000 frtot adományozott a szervezkedési szükségletek fedezésére. — Észrevevén továbbá, hogy számos Nyitra-, Trencsény-, Túróc-, Árva- s Liptómezei nemes család zilált anyagi körülményeinél fogva nem képes fiait taníttatni és így a hon felvirágzását előmozdító szellemi erő pangásnak indul, 6000 aranyat adományozott egy fi-tápnövelde (convictus) létrehozására. Így alakult Nyitra kiváló intézeteinek egyike. Az emelkedettebb talajon álló épület közepét

nagyszerű két tornyos templom foglalja el, jobb oldalán a gymnasium, baloldalán pedig a kegyesrendiek házával. Beljebb a fennérített convictus létezett, melyben a kegyes alapító rendeletéből 30 nemes ifjú teljes ellátás-, nevelés- s oktatásban ingyen részesítettetett.

Miért törle el a tudománykedvelő József császár a convictusokat, alig fogható fel. Vannak ugyan ilyen intézeteknek árnyoldalaik is, melyek azonban egyéb előnyeik mellett elenyésznek. Az eltörölt convictusok összesített és a kormány kezelése alá helyezett alapítványai, mennyiben a mostoha idők és a pénz érték változékonysága a tőkét nem apasztották, özstöndijakra fordítottak. A convictus épülete pedig jelenleg katonai laktanyának szolgál. „Sic vos non vobis.“ etc.

A fennálló társadalmak, államok idegrendszerét a különféle munkások alkotják. Ezeknek egy része a külélet szükségai és kellemeire irányozza munkaságát és ide tartoznak: a föld népe, az iparosok és kereskedők; másik, aránylag kisebb része a szellemi vívmányok elsajátításával foglalkozik. Az ezeknek megismerését eszközlő tudományok főképen az egyetemeken szerezhetők meg. Az egyetemi tanulmányokra előkészítő s képesítő intézet a gymnasium.

A gymnasiumok multkori iránya jobbra humanisticus vala, szük tért hagyva a reál tudományoknak. Azért még sem hiányzott a műveltség és olvasottság hazánkban. Ennek igazolására következő tényt hozok fel: a német rendszer alatt több külföldi tudós telepedett le honunkban, kik azt vélték, hogy itt merő barbarságot és tudatlanságot találnak; feltevésük alaptalannak bizonyult be, kénytelenek lévén a minden szép és nemes iránt fogékony, lelkes versengést elismerni.

Jelenleg, midőn a realismus oly nagy vívmányokat tesz, nem lehet azt a gymnasiumokban sem szemelött tévesztteni s már is mostanáig oly tért foglalt el az, miszerint attól lehet tartani, hogy a humanismust és classicismust ki fogja szorítani. Ez helytelen, mert a humanismus az embert a ter-

mészetfeletti uralkodásra teremtett isteni képmásnak tekintvén, rendeltetéséhez híven főfeladatával ismerteti meg; a classicus nyelvek tudása nélkül pedig mily kevés ember emelkedik szellemi tökélyre?! — Pedig most hányan lépnek ki a tanodából a nélkül, hogy a classicus nyelvekben kellő jártassággal bírnának. Itt is ajánlatos tehát a középut, s a két irány bölcs és tapintatos egyeztetése legelőbb fog czélhoz vezethetni.

E szerint a gymnasialis rendszer változott. Minthogy pedig a classicus és reális tanulmányok halmaza az erők szaporítását igényelte, a nyitrai gymnasiumnak vagy al-gymnasiummá kellett volna süllyednie, vagy hogy a főgymnasium jellegét megtarthassa, a gymn. osztályok- ugy a tanárok számát is szaporítani kellett. Az ohaj tetté vált Roskoványi Ágost, nyitrai püspök Ő méltóságának áldozatkészsége folytán, ki e célra az 186 $\frac{3}{4}$ évben 50,000 frtot tett le, az üres tan székeket pedig saját megyebeli papjaival tölté be; „facta verbis melius loquuntur.“ — Az ekként bővített és kellőleg felszerelt gymnasium szakavatott tanárok tapintatos vezetése alatt méltó helyet foglal el hazánk többi hasonló intézetei közt.

Az épület előtti térnek város felé tekintő része, mely hajdan szemétdomb volt, fallal van kerítve, melyen az apostolok szobrai állítvák fel. Ezen a város szépítésére irányzott törekvés az adakozóknak úgy, mint a rendezőknek dicséretére válik. Meg kell azonban vallani, miszerint e téren némi üresség vehető észre, mely fasorok ültetése által elmellőzhető volna.

Ispitály. (Xenodochium.)

A polgári társadalomban a munkás emberek mellett számos henyék és naplopók is találhatók, kiknek számára jól rendezett államokban dologházak állítvák fel. — Vannak azonban munkaképtelen emberek is, kik mint nyomorékok jöttek

a világra, vagy az élet viszonyainál fogva, vagy pedig előhaladott s munka által megviselt koruk alkonyán lettek olyanokká. Ilyeneknek joguk van a társadalomtól szerény ellátást követelni s viszont a társadalom kötelessége őket ily segélyben részesíteni mindaddig, míg a Gondviselés őket e világból ki nem szólítja.

A keresztény világ ilyen ügyefogyottak számára ápolóházakat alakított, oly intézeteket, melyekben a munkaképtelen egyének szerény anyagi ellátás mellett Istennek szolgálni, magukat az igazak halálára előkészíteni s végre munkálkodó embertársaik és jótevőik számára menyei áldásért könyörögni kötelesek. Így keletkeztek hazánkban is, majdnem minden jóra való községben, ilyen intézetek.

Mintán a kereszténység a múlt század felétől kezdve különböző félszeg eszmékkel folytonos küzdelemben áll, a Xenodochiumok is önzés szülte részvétlenséggel találkoznak. Itt is teljesült tehát ezen latin közmondás: „Qui non proficit, deficit.“ Ha e küzdelemből az álfelvilágosodás túlsúlyra vergődne, feltehető, hogy oly számos népboldogítók közt akadhat valaki, ki ily indítványt ajánlhatna: „Jelöltessék ki minden községben egy tarpaei szikla, honnan az aggok küldessenek oda, hol azoknak élelmezése és eltartása semmibe sem fog kerülni! — Legalább nem lesz az a divó tarka indítványok közt a legtarkábbik.

Régi idők óta Nyitra városában is létezik ily intézet tördött koru polgárok számára. Az ápolóház a hozzá tartozó kápolnával együtt a jótékonyágáról híres Fuchs Ferencz nyitrai püspök építette. A szűkölködők számára tett alapítvány kamatjából az ápolóháziak, valamint más szegények is ellátatnak.

A városház.

Ez egy ódon jelentéktelen épület, mely szebb is lehetne. Kilátásba helyeztetett ugyan egy új községház építkezése, csak

hogy bizontalan, mikor fogna ez érvényesíttetni. Kétségen kívüllinek azon tény látszik, hogy azok talán, kik egy kevésbé díszes városház helyett monumentális épület felállítását óhajtják, alig lennének hajlandók e célra tetemesebb áldozatot hozni.

Kövesd vagy szarkahegy.

Nyitra város határában bájos látványul szolgál egy Kövesd-, vagy közönségesen szarkahegynek nevezett halom, mely zöld mezőnek (mons viridis campi) is neveztetik, talán azért, mert a különben kopár sziklát részben gyeppel borítja.

Ezen magaslat néhány száz lépésnyire esik a hajdani török kaputól, s tövéhez nyárfákkal szegélyezett út vezet. E hegy lejtőjén áll egy keresztalakban épített templom. Belseje csinos; fő oltárán a boldogságos Szűznek a kegyelet érmeivel díszített szobra áll. Orgona helyett harmonium kíséri a hívők ájtatos énekét; a régi, — hagyomány szerint — Szobieszky János lengyel király által ajándékozott orgona redves maradványai emlékül a székesegyház egyik rekeszében őriztetnek.

E templom valószínűleg igen régi és sok viszontagságon ment keresztül; mert róla már István nyitrai püspök 1506-ban említést tesz a nyitrai káptalan előtti vallomásában. Herczeg Eszterházy Pál nádor pedig 1696-ban kibocsátott „Corona Coelestis“ című munkájában így nyilatkozik felőle: „Nyitra városától nem messze, egy igen szép dombon vagyon a boldogságos Szűz kápolnája, mely már kétszáz esztendőttől folyvást áll és noha sokszor elpusztították az eretnekek, mindazonáltal a hivek ujonnan felépítették, hol sok nyavalában lévő emberek gyógyulnak meg, kik fogadásokat tesznek ezen szent helyre.“

Gusztényi János nyitrai püspök 1765-ben a templom oldalához egy nyolcz szobából, ebédlő-, konyha-, pincze- és kamrából álló zárdaféle házat építtetett a nazarenus szerzetes-rend számára. E szerény és szigorú rend tagjai, kik télen-nyáron mezítláb és hajadon fővel jártak, nem tűrhették égálmunkát idő-

járását 1771-ben visszatértek Spanyolországba. Az üres lakba Gusztényi püspök agg és nyugalmazott világi papokat helyezett. Jelenleg az isteni szolgálatot e templomban egy javadalmazott áldozár végzi. Kiválóan megható látványt képez az évenként augusztus hó 15-kén tartatni szokott búcsú.

Ez alkalommal az ajtatos hívők ezrei kísérik a székes-egyházból a Szűz Mária templom felé indított körmenetet. A templom körüli tért számtalan ajtatoskodók lepik el, kik közel-s messze tájakról ide sereglettek.

A templomtól fölfelé emelkedő síkon a Megváltó kinszenvedésére emlékeztető állomások léteznek, melyek sora a szirtes magaslat csúcsán egy tágasabb kápolnával végződik. E hegy keleti oldalán, szemben a kanyargó Nyitra folyóval, szőlőkertek terjeszkednek telve szebbnél szebb nyaralókkal, melyekben nyáron át több úri család a természet szépségének, számos lábbadozó beteg pedig üdülésének örvend.

Szarkahegytől nyugatnak fekszik Csermány hegység csinos kápolnájával; az itteni szőlőültetvényeken termő bor joggal mondatik savanyúnak, ámde idővel kellemes zamatúvá válik.

Zobor hegy.

Nyitra város háttérét Zobor hegy foglalja el. Béla névtelen jegyzője szerint, Zubor nagymarahani vezér, ki Nyitra védelmezésénél Árpád támadó vezérei és pedig Zuard, Kadussa, Huba ellen csatát vesztvén elfogatott, a hegynek, melynek tetején felakasztatott, örök időkre kölcsönözte nevét.

E hegy, távolból szemlélve, valamely parkban elszórt városhoz hasonlít és valóban kellemes látványt nyújt a szemlélőnek.

Enyhébb évszakok délutáni óráiban, kivált vásár- s ünnepnapokon siet a nyitrai közönség részint a hidak által megmetszakasztott országuton, részint a közbeeső rétek és legelők

virágszötte szőnyegén a hegy felé, hogy e kedves tájon a nap hátralevő részét egyedül vagy családi körben tölthesse.

A hegy alját a széles vonalban fekvő, részint vasrácsozat, részint fakorlátok avagy egyszerű eleven sövény által körülvelt szőlőkertek foglalják el. A szőlőkben virágágyak és illatos bokrok által körített csinos nyaralók emelkednek. Ezek mögött a földbe vájt pinczék léteznek és azokontul a soros szőlőültetvények. Zobor alján egyebek közt egy sörcsarnok is létezik.

Ily terasszok nemcsak a hegy derekán futnak végig, hanem a vándor szeme kedves meglepetésben részesül számos izlés- és kellemmel elhelyezett házikók és kertek által Zobor mélyedéseiben s völgyeiben is, melyek nagyobbrészt az ott létező forrásoktól nyerik elnevezésöket. Az ültetvények közepén emelkedettebb helyen fekszik sz. Orbán tiszteletére szentelt kápolna. A legmagasabb fekvésű szőlőkertek elvesznek a sűrű erdőben, mely a hegy tetejét övedzi körül, s ebből emelkedik egy sziklafal, melynek hátlapjáról a legvonzóbb kilátás nyílik. Képzeld lábaidnál a korbarnította várat székesegyházával, a várost templomaival és főbb épületeivel; továbbá a kálvária hegyet kápolnáival és a boldogságos Szűz tiszteletére emelt templomával (búcsujáró hely), a szőlőkkel beültetett magaslatokat, dombokat, hegyeket és távol erdőket; mindkét oldalról a megmérhetlen rónát szántóföldjeivel, rétjeivel, ligeteivel; távolabb a falvakat, templomtornyokat, messziről magasló sziklákat és várromokat, s elédtárul a halvány színekkel ecsetelt regényes tájkép.

A hegy éjszaki lejtőjén állt egykor a történeti nevezetességű zoborhegyi sz. Ipoly-apátság; hiteles hely, melynek a régi magyar időkben sok okmány köszönte létét. Az erdők sűrűje, a kristálytisza források, az egészséges levegő e helyet mintegy a magányos zárdaélet számára alkotottnak mutaták. Itt szabadabban lélegzik fel a kebel, hangosabban dobog a szív. Az ember itt, az éghez közelebb jobbnak érzi magát,

s azért boldogabbnak is; nem csoda tehát, hogy ama régi korban, melyben a kereszténység és pogányság élethalálharczot vívtak egymás ellen, találkoztak férfiak, kik lemondva a világról e magányba vonultak, hogy itt élni s halni tanuljanak, s tanításuk és szigorú életmódjuk által a vad pogány népet a kereszténység elfogadására előkészítsék. Érdekes e tekintetben Szvatopluk a nagy morva király utolsó napjairól elterjedt monda, melyet Kozma a régi prágai évkönyvsz így ad elő: „A magyarokkal vítt szerencsétlen ütközet után futásközben egyik szemét veszté el a fejedelem és megunván a világot, nyomtalanul tűnt el népe közül. Nyitra város éjszakai oldalán Zoborhegy áll sűrű erdőktől körítve, akkor még vadállatok tanyája, melyet csak vadászok kerestek fel olykor. Itt három nemesszármazásu férfiú csendes helyet talált jámbor életök folytatására. Szvatopluk bűnbánók módjára öltözve felkereste e remetéket, s felvétetvén istenes körükbe, csak halála óráján fedezte fel előtök kilétét.“

A 11-ik század elején sz. István király Nyitra várában időzván, híret vette a jámbor remetéknek, kik Zoborhegy magányában elszórva éltek, s egyuttal elhatározta azokat egy benecerendű apát alá összegyűjteni. A jámbor király gondoskodott ellátásukról is, hogy szent hivatásuknak háborítlanul szentelhessék magukat. Frater Fülöp volt az első apát.

A sz. alapító halála után a barátoknak nem a legjobban folytak dolgaik. Sokat szenvedett ugyanis az apátság bel- és külháborúk által, s elveszté javainak tetemes részét. A tevékeny Godefrid apát visszaszerezte azok egy részét ügygyelbajjal és kieszközölte a böcs Kálmán királytól a birtokmegerősítő, 1111-ik évben kelt okmányt. Az apátság fennmaradt Hollós Mátyás koráig. Vitéz János esztergami érsek s a nyitrai püspökség administratora — ekkor még nagy befolyással bírván az udvarnál, — az apátság javait Koth Péter nyitrai várnagy által lefoglaltatá és a zárda okmányait, melyek egy ládában őriztettek, a várba hozatá. A nagynevű

király az eddig szűken javadalmazott püspökségnek adományozá a lefoglalt javakat. Hasztalan tiltakozott Daray Antal saját és rendtársai nevében ez adományozás ellen, az elajándékozott birtok sohasem került többé vissza. A szerzetesek részint kihaltak, részint más tájakra költöztek; az üres, elhagyott zárdalak lassankint pusztulásnak indult, rommá lett és végkép eltűnt a föld színéről. Semmi egyéb nem maradt meg mint a tiszta levegő, a zöld erdő, az oldalt fekvő barlang, sz. Szorád András remetének egykori tartózkodási helye és a sz. István, sz. Szorád és sz. László nevét viselő, a barlang tövében kibuzogó három forrás, melyek vizének a néprege mostanig is gyógyerőt tulajdonít.

Alkalmat veszek magamnak itt sz. Szorád András remete életéből némit elmondani. Követem az egykoru író Mór barát, később apát, végre pécsi püspök elbeszélését, ki azt írja, miszerint ő a tiszteletreméltó Szorád Andrást egykoron mint tanuló ifju, puer scholasticus, személyesen látta; amit azonban életmódjáról elbeszél, azt sz. Benedek szóbeli közlése után tudja, ki Szorád remetének leghívebb barátja és tanítványa vala és tanítóját három évig élte tul Trencsén melleti Szkalka nevü magányban, hol rablók által gazdag zsákmány reményében megöletett és az arra folyó Vág vizébe vettetett. Sz. teste egész éven át maradt a nedves sírban, de egy folyton körülrepkedő sas jelzése után felfedeztetve, onnan kivéte-tett és tiszteletteljesen Szorád teste mellé helyeztetett. Benedek, a jámbor remete, élte utolsó éveiben ismételten jött a pannonhalmi apátságba és elbeszélte a tiszteletreméltó Szorád életének némely részleteit.

Közlése folytán Szorád Lengyelországból származott, Fülöp apát által a zaborhegyi zárdába felvétetett és a felavatás alkalmával András nevet kapott.

Magányba vonulása után csodálatos önsanyargatást gyakorolt annyira, hogy télnek idején is nemcsak egy barlangban

Sz. Szorád András.

ima közt töltö napjait, hanem azonfelül egy odvas fába szállásolta magát, melyet, hogy minden kényelmet távoztasson magától, kívülről hosszú faszögekkel tört át, hogy hegyeik miatt belül támaszkodnia ne lehessen; fejének sanyargatása végett pedig különös készüléket gondolt ki, t. i. egy abroncsot négy nehéz kővel felszerelve, mely halantékait köríté, hogy a fej mozgását korlátozza.

Ily szigorú, külső sanyargatáson kívül a zárdalakók és remeték még kertet is műveltek vagy inkább szőlőhegyet, valószínűleg ellátásuk végett, mely munkától Szorádot néha nagy kimerültség miatt álétan el kellett vitetni. A böjtölésben rendkívül szigorú vala; a szokott böjtölésen kívül a nagyböjt számára kért magának az apáttól 40 diót, hogy az Üdvözítő példáját követvén 40 napon át, e diók tápláléka mellett várja a dicső feltámadás öröndetes napját. Halála napján kérte az egybegyűlt testvéreket, hogy ruháját, melyet viselt, ne huzzák le testéről; azonban az apát megparancsolta, hogy a holttestet mossák meg, ekkor látták, hogy Szorád vaslánczot hordott meztelen testén cilicium gyanánt. E lánczot, mely a húsba vájódott, erőszakkal kellett leoldani; Fülöp apát e láncz egyik felét Mór püspöknek ajándékozá, ki is Géza herczegnek, a későbbi királynak állandó kérésére, neki kedveskedett ez ereklyével.

A következő események a szent halála után történtek, Mór azokat Fülöp apáttól hallotta.

Egy alkalommal a tág erdőségekben tanyázó rablók törttek egymás ellen; egyik közülök a vérző sebek miatt kimerülten elesett a csatatéren; a haldoklót haza akarták vinni társai, de mivel utközben meghalt, letették azon czella elé, melyben a jámbor Szorád lakott. Mily nagy vala csodálkozásuk, midőn másnap a vélt halottat ép egészségben viszontlátták; midőn felhívnák, hogy követné őket, állhatatosan vonakodott és kijelentette, hogy ezentul élte fogytaig egyedül

Istennek és sz. Szorádnak, kinek közbenjárására maradt meg életben, akar szolgálni, ígéretét be is váltá.

Más alkalommal történt megint, hogy Nyitra városában egy gonosztevő kötél általi halálra ítéltetett, mely ítélet végre is hajtatott rajta. Midőn az akasztófára emelték, halálos szorongattatása közben Szorád nevét rebegé; és ime! úgy látszott neki, mintha valami láthatlan erő tartaná a magasban és a nép — mely őt holtnek vélte, — eltávozta után ismét szabadon bocsátaná; ez eseményt ő maga mondta el Fülöp apátnak — és megjavult.

Hogy megvilágítsam Szorád András fiatal éveit, melyeket Mór püspök elbeszélésében homály fed, idézem Rüdeshelmi Rudolf az egykori boroszlói herceg-püspök és előbb levanti püspök az ohlauri plébániára vonatkozó, eddig ismeretlen, 1468. október 20-káról kelt okiratát, melynek ide vonatkozó helye ez: „Sz. Szorád hitvalló, ki az okmányok bizonyítása szerint királyi vérből származott, a könyvek e hazájában egyideig Ohlau város és környékén tartózkodott, később Olaszországban a szentek sorába iglattatott.“

A hajdani Lengyelország azon részében, melyet most porosz Szilézia néven ismerünk, Szorádot Mistico lengyel fejedelem második házasságából származott fiának és így Boleszlav féltestvérének tartják. Boleszlav, ki atyját követte a trónon, harczainak előnyös sikere után, 1003-ik év táján küldöttséget menesztett Rómába, mely királyi czímet eszközölne ki számára. Cosimirioban nem messze Gnesentől a rablók őt remétét öltek meg, mivel péterfillért gyanítottak nálok. Szorád azonban megmenekült és ugylátszik teljesítette is a tulajdonképeni megbízást; mivel bizonyos, hogy Rómába csakugyan eljutott, hol benső barátságot kötött kamalduli sz. Romuald-dal és az általa alapított szerzetesrend mellett buzgólkodott.

Ez időtájt e szerzetesek engedélyt nyertek II Szilveszter pápától szláv népek közt az evangeliumot hirdetni; így jutott

a szláv nyelvben jártas Szorád Ohláu tájára és néhány évi ott tartózkodása után Magyarországra a zabori zárdába.

Sz. András és Benedek remeték holttesteit Mór püspök bizonyosága szerint Nyitrán sz. Emmeram vértanu egyházában tétettek le és itt nyugodtak egyesülve a sírban Róbert Károly a nép és országra nézve viszontagságteljes uralkodásának idejéig. A nyitrai püspöki széken ült azon időben III. János, a király leghívebb embere, kivel együtt jött el Olaszországból; azért a hatalmas pártütő Trencsényi Máté által annál keményebben üldöztetett. A püspökség javai elpusztítottak, a vár és a város felgyújtott, a tornyok és erődök tövig leromboltak, sőt a sz. remeték sírja is feldulatott és testeik szét-szórattak, de nemsokára, a mennyiben tűz által felemészttve nem voltak, ismét összegyűjtettek és együvé helyeztetek. E nagybecsű ereklyék számára Pálffy Tamás püspök ezüst koporsót csináltatott a következő felirattal: „*Divis tutelaribus Ecclesiae Nitriensis Andreae et Benedicto M. M. Thomas Pálffy ab Erdőd Eppus Nitriensis Cancellarius Ungariae F. F. anno Dni 1674.*” (Sz. András és Benedek vértanuk, a nyitrai egyház védszentjei tiszteletére készítetté erdői Pálffy Tamás nyitrai püspök, Magyarország korlátnok, az Úr 1674. esztendejében), mely koporsó drága belsejével a székesegyház kincstárában híven őriztetik.

Meglehet, hogy a jámbor Szorád szigorú életmódja mosolyra fogja készíteni e vázlat némely olvasóját; de gondolja meg, hogy ily szigorú életmód ama régi időkben nem volt szokatlan és nagy befolyással birt a népek nyers lelkületének szelídítésére és nemesítésére. Gondolja meg, hogy a mi elfogadott szokásainkat, laza erkölcsünket, a felvilágosodottnak vélt századunk hiú nyegleségét, az anyagiakbani kiáltó szédelgést századok multával sokkal nagyobb joggal fogják bírálgatni, kárhóztatni, sőt megutálni.

A zaborhegyi benedekrendi sz. Ipoly apátság az idők folyamában megszűnt, de nem szűnt meg a népben sz. Szorád

és Benedek remetek emléke és tisztelete. Jáklin Balázs nyitrai püspök, hogy ezt nevelje és öregbítse, eltökölte egyik közeli rokonával Jáklin Miklóssal, Elefánth szabad urával, a régi benedekrendi zárda helyén egy remetelak felállítását tizenkét kamalduli remete számára.

A kamalduliak szerzetét 11-dik században Romuald florenczi lovag alkotta a szent benedekrendi megsúlyosbított szabályok alapján. E rend nyugaton szemlátomást elterjedett. A szerzetesek fehér ruhát viseltek, szigorú hallgatás, ima és böjtölés közt tölték napjaikat, segédkeztek a lelkipásztorkodásban is, úgyszinté kézi munka által sajátmaguknak szerény ellátást szerezni, a népet pedig mértékletesség és munkaszere-tetre buzdítani törekedtek.

Miután Jáklin Lipót király engedélyét és Széchenyi György érsek beleegyezését megnyerte, hozzálátott a remetelak építéséhez, miben segítségére voltak a pilisi apátság jövedelmei, melyeket a nagynevű király egyidőre még rendelkezésre bocsátott korlátnokának. Az építés befejezése után gondoskodtak az alapító testvérek tehetségök szerint a szerzetesek ellátásáról is, kiket 1695-ben be is hoztak. Első előjárójok volt Frater Bódog János.

A nem nagy építészeti beccsel bíró új lak egy emeletes épület vala két oldalszárnnyal. Az udvar közepén emelkedő magaslaton állt a három bejáratu templom; tornya, félig közműves félig ács munka, két haranggal birt; a templom alatt kettős sírbolt létezett, az egyik a szerzetesek, a másik az Apponyi család halottjai számára. A templom belseje szépen volt díszítve régibb és pedig sikerült szent képekket. A főoltár mögötti padok a karban (chorus), hol a szerzetesek zsolozsmájokat szokták végezni, nagybecsű műnek mondatnak, melyeken díszes faragványok és dús aranyozás egymással fölényért vetekedtek.

Leginkább díszíték a zárdát a két oldalról fokonkint

egymás fölött álló hat-hat remetehajlékok. Magas fallal körülvett kertescskékben csinos házikók emelkedtek két-két czellával, az egyik dolgozó, a másik hálószobája volt a remetének. Minden házikó közepén volt kőbe vájt fülkében valamely szentnek szobra, alatta pedig nagy medencze, melybe folyt a remete használatára és kertescskéje öntözésére a Szorádforrásból levezetett vizsugár. A vízvezeték tovább huzódott a zárda kertjén át, lezuhant ennek kerítő faláról és a hegy lejtőjén tovahaladva egy közellevő tóba ömlött, mely halakat ápolt a mindig bőjtőlő barátok számára. A zárda környéke be volt ültetve nemesített gyümölcsfákkal, melyeket a zárdalakók gondosan ápoltak.

1703-ban a zárda engedélyt kapott Rómából ujoncizok felvételére. 1711-ben perjelségre emeltetett. 1726. és a következő években vagyona némely járulékokkal gyarapodott.

A remetecsalád fennállott egész 1782-ig. Ez évben adta ki József császár a szemlélődő életmódu szerzetesek eltörlését az egész birodalomban elrendelő parancsát. A szigorú parancs előtt meg kellett hajolni a zabori zárdának is. Mondják, hogy a parancs végrehajtásával megbizott egyének a zárda pénztárában csak néhány denárt találtak. A csekély nyugdíjjal ellátott remeték elszéledtek.

A zárda jelentéktelen javai a vallásalap kezelése alá jutván a főépület noha roskadozó állapotban még most is létezik; de a templom beszakadt és felszerelése széthordatott. Képei közül néhányat a helybeli papnöveldeben láthatni. E képek a jelenkor szemlére kitett képeivel, kivált pedig a falusi templomokban alkalmazottakkal összehasonlítva, nyilvánvaló hanyatlást mutatnak a festészetben. A csinos remetelakocskák szintén eltűntek, a szobrok és kőmedenczék a romok alá temetettek, néhányja megcsonkítva most is ott hever a kertek bozótos téerein. Az erdő nagyobbára kivágatott, az öreg gyümölcsfák itt-ott még tengetik elnyomorodott életüket. A zárdaépület évek óta hitvány korcsmává sülyedett; az ingat-

lan birtokot egy társaság vette bérbe és alig képes a kikötött bért kihozni belőle.

Néha néha, kivált sz. Szorád ünnepén, mely Nyitrán jul. 17-kén tartatik meg, felkeresik az emberek e helyet, de a megszentelt harangok hangja nem hívja őket többé. Nem is ima s ajtatosság végett jelennek meg ott, hanem nagyonis profán célból; azonban a nyitrai polgárok dícséretére legyen mondva, hogy a tisztesegebb családok nem vesznek részt ez alkalmi tobzódásokban.

Hírlik, hogy az ingatlanok jövedelme a kezelés költségeit is alig fedezi, mi annál hihetőbb, hogy végeladatásuk nyilvános lapokban hirdettetett. A dicső emlékü Vurum püspök, hogy e fekvőségeket a püspökséghez, melyhez hajdan tartoztak, visszacsatolhassa, jelentékeny összeget ajánlott fel a helytartótanácsnak, de a magas kormány akkor nem akart eladni ily javakat.

Habár fognának is találkozni emberek, kik e javakat megvennék, de oly vevők, kik azokat eredeti rendeltetésöknek visszaadnák, előreláthatólag alig fognak találkozni. Azonban vallásos célokon kívül léteznek még humanisticus célok, melyeknek a mai anyagimádó kor még némi becsot tulajdonítani látszik. Például: tek. Nyitramegye és Nyitra város, hogy a henyélésnek és az abból óriási mérvben növekvő proletarizmusnak gátot vessen, évek óta egy felállítandó dolgozóház gondolatát érleli. Nem lehetne-e ezen célra és pedig aránylag csekély költséggel ama helyet berendezni? Köztudomásu dolog, hogy az orvosok betegeiket, kiken az orvosi tudomány nem segíthet, e helyre szokták küldeni, hogy az itt uralkodó csend és béke, üdítő levegő s felséges forrásvíz által ha nemis felgyógyulást, legalább könnyebbülést találjanak. Nem találkoznék tehát számosabb tagból álló társulat, mely e kedves helyet a fennértett nemes cél számára megvásárolná és berendezné? Ily vállalat idővel még gyümölcsözővé is válhatnék.

Szt. Márton temploma.

A Zobor hegyről lefutó lejtős síkon egy régi templom áll, magányosan elszigetelten, repedésnek indult falai erős vasrudakkal tartatnak össze. A nyitrai káptalan, kinek földjén épült, lehetőleg jó karban tartja. Belseje egyszerű, régi ol-tárképe szt. Mártont ábrázolja, kitől a domb Márton hegy- s a völgy Márton völgynek neveztetik. Az 1732-ki visitatio canonica szerint hajdan Nagy-Tapolcsány anyaegyházát képezte. A domb tövénél elterülő Kis-Tormos nevű falucskát az idők mostohasága régen elsöpötte a föld színéről. Figyelemre méltók a templomot körítő nagy szikladarabok; honnan? mikor? mi módon szállítottak e helyre — nehéz a felelet. A fentebb említett visitatio canonica a falkerítés építésére szolgáló anyagnak tartja; a nép rege pedig Rúnnok idejéből származtatja azokat.

V é g e.

S A J T Ó H I B Á K.

Lap	helyette :	Sor	olvasd :
1	eve	13	neve
1	küzdésből	19	küzdéstől
1	kellet	20	kellendett
1	malantai	25	malaczkai
5	épen	15	épen ily
6	könynyeket	29	könyeket
8	nagyainak	12	nagyjainak
8	sivatag lett	30	sivataggá változott
10	utazott	13	utazván
13	erdőket	4	erődöket
17	indítatva	17	indíttatva
18	honnunk	6	honunk
20	állítattott	31	állittatott
26	Főpontja	3	Főpontjai a vár stb.
30	keresztlevéte	32	keresztlevétele

